Pedro Krusten

Otsiv hääl

KIRJASTUS A. TÕNISSON & Ko • TALLINN

OTSIV HÄÄL

E. Roostalu

PEDRO KRUSTEN

OTSIV HÄÄL

NOVELLE JA LÜHIJUTTE

KIRJASTUS A. TÕNISSON & Ko. TALLINN

Korrektuuri lugenud Bernhard Vahi.
Kaane joonis Riho Lahi.
AfV. Nr. E 250. Trükiarv: 10 200 eksemplari. Paber: ETK Tallinna Paberivabrik; trükipaber 56×80 cm.
Trükk ja köide: Trükikoda „Vaba Maa", Tallinn. Ilmunud juulis 1944.
Nr. 6070
Hind Rmk. 3.—

Toonesepp

Toas oli kolm inimest. Nad kõik vaikisid. Vanaisa Toomas, mõne hea aasta eest pensionile lastud pangaametnik, kes pool eluaega oli teeninud ausalt väikelinna ühispangas, seisis madalavõitu akna all ja vahtis välja. Ta valge habemeni ulatusid potililled, mis kasvasid külg külje kõrval aknalaual ja täna asjata ootasid kastmist.

Ta aastate kohta küllaltki terav silm seletas väljas igivanu müüre, mõnd tuhmpunast katust ja nende taga laevadest lagedat, täiesti surnud sadamat ühes tühjade aitade ja laduhoonetega. Taamal lookles sinakas randjoon, mis näitas kuskilt kaugelt vaevu valendavat kirikut. Läikles tinahalli kurja novembrimerd ning raske pilve alt paistis pika ribana kollast õhtuvalgust.

Anni, vana Tooma minia, istus tugitoolis, hoidis näputööd süles ja näis olevat unustanud selle sootuks. Ta vahtis enda ette nii, nagu vaatavad need, kes on sügavasti mõttes.

Eerik, kooliealine pika kasvuga poiss, lebas küljeli sohval, hoidis vasemat kätt peale toeks, sõrmed heledavõitu kohedais juustes, ja keeras paremaga aeg-ajalt raamatulehti, mida ta näis neelavat ahnelt ja nõnda siis ka kiiresti.

Toas oli vaikus.

Siis pööras vanaisa Toomas oma näo ei kellegi poole ja ütles nagu endamisi:

„Ja-jah, kus see sedaviisi võiski jääda. See oli juba liiga hea, mis meie elu oli."

Nüüd virgus mõtteist ka Anni, sõnades kahjutundega:

„Küll oli meil siin ikka hea, vaikne olemine."

„Süda oli rahul," hindas vanaisa seda elu, mis nüüd oli käest libisemas.

„Ja see oli suur asi," ütles minia, sest temagi mõistis, et endisele elule tuleb kriips alla tõmmata ja teha lõpparve.

„Nüüd, kus seda rahu enam pole, saad alles aru," rääkis vanaisa.

„Jah, rõõm oli elada," kostis minia, „ei osanud kartagi, et ükskord võivad teised ajad tulla."

Vanaisa keeras selja. Seisis sedaviisi ja oli hulga aega vait. Siis ütles ta tasa, nagu kõneleks vaid iseenesele:

„Vaatasin siit aknast ikka suveõhtuti, kuidas päikesetera veereb ja siis mereselja taha vajub. Mitugi korda tuli mõte pähe, et eks lähe minugi vanainimese elu sedaviisi rahus looja... Aga näe, ei lasta!"

„Ei lasta rahus elada ega surra," kostis Anni. Ja vanaisa arvas:

„Silmad on vist veel vähe tormi näinud, mis muud."

„Olgu enesega veel kuidas on, ma sellest ei räägi," kõneles Anni. „Ma olen head ja õnnelikku elu saanud, tulgu siis nüüd, mis tuleb. Aga Eerik!"

„Mis on?" küsis masinlikult Eerik, kes oli kuulnud oma nime. Pead ta ei tõstnud, vaid vahtis edasi raamatusse.

„Tema elu on elamata. Kõik veel ees," kõneles poisi ema. „Kui mul teda ei oleks, ma ei kardakski siis nii väga seda, mis tulemas on."

„Mis siis tulemas on?" küsis Eerik, tõstis silmad ja vaatas emale.

„Sa küsid veel, nagu ise ei teaks," kostis ema. Ja vanaisa päris noormehelt etteheitvalt:

„Kus siis sina siiamaani oled elanud?"

„Ma ei tea midagi," vastas noormees süütult ja täiesti muretult.

„Rasked ajad on ukse ees," ütles vanaisa äreva tooniga, niisuguse tähtsa tõsidusega, millega kohtunikud kuulutavad karmi otsust. „Jäta jumalaga selle rahuliku eluga, mis meil oli."

Heites raamatu käest kargas Eerik jalule ja hüüdis:

„Jumalaga!"

Ta hääles oli aruandmatut uljust ja rõõmu.

Ema vaatles teda mõne hea viivu nagu noomivalt ja küsis siis:

„Ei tea, mille üle sa heameelt tunned?"

„Las läheb madinaks, see on tore!" vastas Eerik ja hakkas mööda tuba edasi-tagasi käima.

„Eks ole lapse aru! Tema on valmis kahe käega vastu võtma seda, mille pärast mina Jumalat palun, et see jääks tulemata!" ohkas ema. Ja vanaisa ütles poisile manitsevalt:

„Enamlased on juba otsaga siin, ei tea, mis toredat selles peaks olema?"

Eeriku silmad olid täis nooruse elujanust naeratust, kui ta vastas:

„Hiiglapõnev aeg, saab ometi midagi näha! Me oleme ju siin pisilinnas kogu aja nagu mahamaetult elanud.

Siin ei juhtu midagi. Ja siin ei ole isegi korralikku kinogi, kus sa võiksid midagi näha."

Vanaisa vaatas ja vangutas laitvalt pead. Siis ütles: „Poisiga kuluks niisuguse jutu pärast tapelda, aga mis sa temaga ikka riidled: noorelt nad on kõik niisugused — nemad muudkui tahavad näha. Ega nad heast, rahulikust elust oska lugu pidada."

„Mis ma selle rahuliku eluga peale hakkan?" küsis Eerik. „Mina ei ole ju pensionär."

„Pensionär..." osatas vanaisa, kes sai pahaseks ja küsis kurjalt: „Mille üle sa suureline oled? Jääd sina igavesti nooreks?"

„Tahad sa, et ma noorena mõtleksin vanainimese mõtteid?" küsis Eerik vastu.

„Mis elu siis sina tahad, kui see sulle küllalt hea ei olnud, mis meil oli?" päris nüüd noormehelt ta ema.

„Ükskõik missugust. Peaasi, et oleks midagi uut," vastas Eerik.

„Kui sa, laps, seda mõistaksid, mis meie selle uuega kaotame, ei sa siis sedaviisi räägiks," arvas vanaisa, kõneldes nüüd pahameeleta, kuid nukrusega hääles

„Mitte midagi me ei kaota!" hüüdis Eerik põhjendamata julgusega. „Kas teie olete kuulnud, mida meie esindaja Stalinile on vastanud?"

„Kuulnud või mitte, aga baasid on olemas ja enamlased on otsaga siin," vastas vanaisa.

Lõbusasti naerdes jutustas Eerik tol ajal laialt käibel olnud anekdoodi:

„Stalin tahtnud meie esindajat järeleandmisele sundida ja küsinud, et kui palju teie võite sõjaväge välja panna. Meie esindaja vastanud, et oma sada tuhat meest. Stalin ajanud siis rinna ette ja ütelnud: „Aga

meie võime teie vastu välja panna kümme miljonit!" Meie esindaja kratsinud kukalt ja ütelnud: „Siis on asi natuke räbal küll. Meie maa on ju väike, meil pole kohta, kuhu need kõik matta.""

Lõpetades naeris noormees ja kogu ta näos oli võidukus. Aga vanaisa ütles murelikult:

„Mis suuga viga suuri asju teha!"

„Küll meie neile näitame, las aga läheb madinaks!" kuraasitas Eerik.

„Mina olen kogu selle viimase aja nagu haige, ühtki tööd ei taha enam teha, nii on need sündmused minusse mõjunud. Aga kuule, mis tema oma suust välja ajab!" kõneles ema.

„Mina olen terve, ega see minu süü ole, et minu jutt teistmoodi välja tuleb," vastas Eerik.

„Sina oled veel rumal, ega sinu käest keegi tarka aru nõuagi," ütles poisi viimaste sõnade peale vanaisa.

„See mu südame raskeks teebki, et ta on veel niisugune nooruke, pole täisinimese mõistust peas," kõneles ema. „Laps on küll muidu rõõmuks, aga nüüd ma olen mitu korda mõtelnud, et kui niisugused ajad tulevad, siis oleks küll parem, kui mul teda poleks olnudki."

Eerik, kes seni edasi-tagasi mööda tuba oli kõndinud, jäi nüüd seisma ja ütles südilt, naljavarjuta:

„Tohoh! Parem ikka, kui ma niisugusel ajal sinu kõrval seisan."

Kohe nende sõnade järel avanes uks ja sisse tuli perekonnapea Otto Rannus, matemaatikaõpetaja ja linnavolinik.

Nüüd tekkis tuppa ootavat vaikust, kuni abikaasa küsis aralt ja murega:

„Ons väljas ka midagi uudist kuulda?"

Küsitav ei vastanud kohe. Ta läks laua juure, märkas seal mingit paberilehte ja tõstis selle kähku silme juure, et selgusele jõuda, mis see on ja kust ning kellelt see on tulnud. Asetanud paberi lauale tagasi, sõnas ta karmi tigedusega:

„Anti käsk, et peame endale ka „rentnikud" sisse võtma."

„Mis? Enamlased sisse?" hüüatas Anni valusasti puudutatult.

„Raiusin vastu küll, aga käsk on käsk. Kuhu mujale me nad paneme, tuleb see tuba neile vabaks teha," kõneles Otto Rannus ja vaatas arupidavalt ringi, söandamata näha naise silmi.

„Mis baas see meie korter neile on?" küsis Eerik protestivalt. Talle ei vastatud. Vanaisa aga lausus oma mõtte:

„Seda ma arvasin kohe, et nii ta hakkab minema. Tungivad pisitasa su elu sisse."

Tuppa tekkis halba ja halvavat vaikust, nagu oleks seistud haige juures, kelle seisukord on tunnustatud lootusetuks.

Kui hea oli varem elada, mõtles Anni Rannus uuesti, meenutades aastaid, mis ta oli veetnud siin väikelinna otse idüllilises rahus. Ja just siia tungis nüüd esimesena võõras võim, mis ähvardas purustada kõik seniolnu.

Mis õigusega? küsis Anni Rannus endalt mitmendat korda, mõistes aga ise, et on saabunud saatuslik aeg, kus ainsaks õiguseks on vägevama vägivald. See mõistmine aga ei lepitanud teda paratamatusega, vaid ta oli täis valu ja protesti. Ja ta ütles:

„Kole mõtelda, et pead nendega .ühe katuse all olema! Sõdinud ometi vastu!" pöördus ta viimase lausega mehe poole, nagu oleks see võimeline sündmuste käiku muutma.

„Mis see enam sõdib, kes teise käpa all on," sõnas Otto Rannus. Ja et ta nii lootusetult ütles, siis läbis halvav hirm ta abikaasa, sest see nägi teise meeleolust väga kujukalt, kuivõrd tõsine on aeg.

Eerik aga tõstis valjusti häält ja ütles:

„Tohoh! Kas meie oleme nende käpa all? Niisugust asja ei ole! Katsugu nad ülekäte minna! Meie lööme nad merre, nii et puru taga!"

„Hea rääkida!" lausus isa ja rohkem ei ütelnudki, nii et tuppa tekkis vaikus. See oli halb vaikus, täis abitust ja nõutust. See oli ummikusoleku piinav vaikus.

„Ja-jah, muudkui tungivad pisitasa su elu sisse ... nagu koid. Kakskümmend aastat urgitsesid ..." kõneles vaikse, ent kurja häälega vanaisa ja murdis selja taga oma sõrmi.

Anni Rannus istus toolile, tõstis silmad ja küsis:

„Mis ajaks see tuba kästi siis vabaks teha?"

„Pidid veel täna sisse tulema," vastas küsitav.

Kohkununa tõusis Anni Rannus istmelt ja ütles:

„Siis peab hakkama kohe asju ära viima."

Ta oli valmis tuba tühjendama, kuid Otto Rannus lausus:

„Käsk oli niisugune, et ühes asjadega. Esialgu ..."

„Mis? Minu asjad peavad jääma neile tarvitada?"

Nõnda küsis Anni Rannus, kuigi ta oli kuulnud ja mõistnud küllalt selgesti seda, mis mees oli ütelnud. Aga ta vaim tõrkus ega tahtnud sellest nagu aru saada, sest see oli asi, millega ei saanud kuidagi leppida.

„See number ei lähe läbi!" hüüdis Eerik protestivalt. „Paktis pole niisugust punkti ette nähtud."

Vanaisa naeratas noormehe naiivsuse üle ja sõnas: „Ega neid tegusid kirja panda, mis meile nuhtluseks on."

Anni Rannus vaatas toas ringi ja kaebles: „Kuidas mina oma asju olen hoidnud! Mis südamega ma jätan nad nende kätte mustata!"

„Nad ei jää nende kätte!" hüüdis Eerik ja haaras tugitoolist kinni ning läks seda ees lükates teise tuppa, sinna, mis jäi veel nende oma koduks, kuhu baasivenelaste jalg ei tohtinud veel tulla. Tema tarmukas teguviis äratas emagi nõutaolekust, nii et temalgi oli nüüd selge, mida selles halvas olukorras teha.

„Jah, need ma viin siit küll ära," sõnas ta ja pani käed teise tugitooli külge, mis oli uus, moodne ja küllalt raske. Et mees ei taibanud siin Anni Rannust abistada, see aina tõstis jällegi esile, kuivõrd raskesti on ta sündmuste mõju all, kuivõrd hirmus on aeg.

Anni Rannus nägi ja mõistis seda, vaadates teises selle julma aja kajastust nagu peeglist. Ja see, mis ta teises nägi, masendas teda, sest ta nägi, et kelleski ei ole enam lootust ega lohutust, mida ta nii väga vajas. Kõik olid löödud. Ka need, kes muidu ikka olid näinud tugevaina.

„Oota, oota!" sõnas vanaisa ja ruttas ise miniale appi. Kahekesi kadusid nad tugitooliga teise tuppa.

Otto Rannus aga seisis tegevusetult keset tuba nagu post. Ta ilme oli kuri ning tusane ja ta mõtles: „Löövad kogu su elu nii segi, et hale vaadata. Ja pole sul midagi parata, muudkui pigista hambad kokku ja kannata. Raskeim on see, et sul pole luba vastu hakata..."

Kui ta niiviisi seal mõtles, tuli Eerik teisest toast ja kandis süles puupakku. Ta oli vahepeal käinud puukuuris, sest seal see pakk oli seisnud. Nüüd pani poiss selle siia põrandale. Miks ta seda teeb?

„Noh, mis see on?" päris Otto Rannus.

„Tõin selle tugitooli asemele," sõnas Eerik lõbusasti naerdes. Ta oli oma vigurliku teoga väga rahul, lisades öeldule: „Nemad on harjunud niisuguse peal istuma, olgu neil siis siin kodune tunne ja mõnus olemine."

Otto Rannus mõistis, et selles, mis poeg tegi, on ju seesama protest ja tahe vastu hakata, mis kääris temas endas ja igas teiseski, aga tema ja teiste vaen ei läinud tegudeni. Viimaseist tuli hoiduda, sest seda soovis valitsus, ja see ehk oligi õige. Tuli alistuda vaikselt ja hoida ennast veel niipalju kui saab. Hoida aga sai ennast nüüd rohkem vaikse talumisega, kui relvaga vastu hakates. Ja seepärast ütles Otto Rannus pojale:

„Sa oled suur poiss, peaksid aru saama, mis see kõik meile tähendab. Mis tuju sul siin veel nalja teha on?"

„Noh, ega meie neid siis tõsiselt võta!" hüüdis Eerik naerdes. „Meie oleme ju neist kultuuriliselt üle. Meie peame nende üle naerma."

„Mis aitab su kultuur, kui sul võimu pole!" kostis isa. „Ta tuleb siia sisse vaga näoga, sa tead küll, mis kurjad mõtted tal on, aga sinul ei ole enam peremehesõna, et teda välja käratada. Vaata, see teadmine on nii kibe, et paneb kurgu valutama."

Nõnda kõneles Otto Rannus ja jäi vait. Mõne viivu vaikis ka Eerik, nagu mõistaks temagi nüüd asja teisiti ega oskaks enam midagi ütelda. Aga kohe lõi temas jälle esile nooruslik optimism ja ta ütles otsekui enese ja isa lohutuseks:

„Ega see nii jää!"

„Ta on siin sees, kes teda siit välja veel kangutab?" küsis isa.

„Nad on ennegi meie käest peksa saanud!" oli Eerik julge.

„Need olid teised ajad," sõnas isa. „Praegu ei tee oma abiga midagi."

„Olgu kuidas on, aga nii see ei jää, see on kohe kindel," väitis Eerik innukalt, kuigi tal oma väite kasuks polnud midagi ette tuua.

Nõnda kõneldes pani ta käed sohva otsa külge ja vaatas isale, ja see mõistis, mis tuleb teha. Nad kandsid selle siit teise ruumi. Uksel tulid vanaisa ja Anni neile vastu, tuues äraviidud tugitoolide asemele üsna vanad punase plüüšiga toolid. Olgu siis need „rentnike" piinata.

Pannud tooli seina ääre, jäi Anni Rannus toas ringi vaatama. Mõne aja pärast ütles ta:

„Igast asjast hakkab kahju, nagu oleks ta hingeline. Ei tahaks kohe midagi nende kätte jätta."

Jah, isegi need lilled seal aknalaual! Needki tuleb päästa, sest kas nemad neid kastavad või mis südamega sa lased neil olla võõra juures.

Nõnda mõtles Anni Rannus, aga ei rutanud kohe aknalauda tühjendama, vaid laskus kükakile ja hakkas vaipa kokku keerama, kõneldes:

„Seda ma nende tallata ei jäta."

Vanaisa seisis ta kõrval, vaatles teda ja ütles:

„Selle päästad, aga kogu meie väike rahvas jääb nende tallata."

Anni Rannus tõstis silmad vanale mehele, tunnistas teda teravasti ja küsis:

„Kuidas? Kogu rahvas?"

„Ega see ainult baasidega jää," sõnas Toomas Rannus. „Kogu rahvas — pole teda kuhugi nende eest peita."

Ütelnud need sõnad, läks ta akna alla ja seisis seal, seljaga minia poole. Vaikis hulga aega, siis ütles:

„Ei lastud rahus ära minna."

Ta silmad sihtisid sinna, kus kauguses sinendas looklev randjoon, mis näitas eemalt vaevu valendavat kirikut.

Sel ajal kui vanaisa Toomas vaatas igatsevalt läbi akna kauguses valendava kiriku poole, mille külje all oli igavene rahu, toimetas Otto Rannus pojaga agarasti, vahetades toas mööblit. Uue asemele toodi vana, mis oli oma aja juba enamvähem ära elanud.

Kahju aga oli sedagi nende kätte anda, sest need vanad asjad olid armsad minevikumälestuste tõttu, mis nad endas peitsid. Siin oli asju, mis kuulusid vanaisa noorpõlve-aegadesse. Nendelt oli kunagi tolmu pühkinud vanaema, keda nüüd ammu enam polnud. Nüüd siis peavad need armsad esemed hakkama teenima neid, kes toovad endaga kaasa siia maale häda ja õnnetust. Tõesti kole oli seda mõtelda, aga parata polnud midagi.

Eerik aga arvas, et on. Tema tegi ettepaneku jätta tuppa kogu sisustuseks vaid pakk-kast lauaks, puupakk tooliks ja asemeks vana raudvoodi, mis saab hakkama niisuguse vembuga, et langeb öösel kolinal komandöri ja selle eide all kokku.

Seda soovitades naeris poiss lõbusasti ja laia suuga, kuid mõtles tõsiselt ja oleks ka oma mõtte kohaselt toiminud, oleks aga isa lubanud.

Isa ei lubanud. Ta ütles:

„Kui ma oma tahtmise järele saaksin teha, siis ma ei lasekski neid siia sisse. Aga see'p see on, et ma seda enam ei saa. Ei või neile hambaid näidata, vaid peame nagu kord ja kohus nad vastu võtma."

„Aga mina hakkan neid kiusama," sõnas Eerik kangekaelselt.

„Sina hoia ennast nendest eemale," sõnas isa. „Oma põlgust võime neile avaldada seega, et ei tee nendest väljagi."

„Nende elu tuleb kibedaks teha, nii et nad ei taha siin enam olla," kostis Eerik.

„Nemad teevad meie elu kibedaks," ütles isa.

„No-noh!" hüüdis Eerik. „Küll näed, mina söön nad siit välja, kaovad meie majast nagu paha hais."

„Hoia, et sa rumalust ei tee," manitses isa. „Nende narrimine siin ei päästa meie rahvast sellest saatusest, mis tal ees seisab."

„Meie ei tohi neid sallida," ütles Eerik ägedasti. „Vaata, kui sean siia tuppa põrgumasina, siis nad lendavad Issanda poole imekiiruga."

Sellest jutust isa üsna kohkus. Ta vaatas pojale suuril silmil ja sõnas siis laites:

„Loll aru! Kui meie neile kallale kipume, siis läheb meie asi aina halvemaks. Pakt võeti vastu ju selleks, et verevalamist ära hoida."

Ajal, mil isa ja poeg nõnda kõnelesid, käisid Anni Rannuse silmad toas ringi, vaadates, mida jätta ja mida veel siit ära toimetada. Kas viia teise tuppa ka pilt, mis kujutas tormis sõitvat aurikut? Sellel teenis kunagi Otto Rannuse vend Jaan. Ja sellega ta elavate hulgast kadus. Eks see pilt ole vanaisale kallis, sest tema ütleb

ikka, et kui ma seda laeva näen, siis on mul niisugune tunne, nagu oleks Jaan-poeg sellel, pole ta mujal ühti. Seda siia jätta ei või. Ja ära tuleb viia ka Lauluisa, kelle pale kumab vastu koitu vaadates lootusrikkalt tulevikku. Tema nägi kaugel kodu kasvavat. Ja kasvaski. Aga kas ta nüüd kaugelt näeb kodu kadumistki?

Niisugused mõtted käisid Anni Rannusel läbi pea, kui ta seal seisis ja nagu lahkudes ringi vaatas. Ja kui ta siis läks ning käed tõstis, et pilt seinalt maha võtta, kajas uksele koputus.

„Sisse!" hüüdis Otto Rannus, kuigi ta ise oma südames aimas, et nüüd oleks õigem käratada „Välja!"

Sisse astusid nõukogude komandör Katšalov ja ta abikaasa Varja. Mees oli kasvult eesti mõiste järgi pigem lühike kui keskmine. Ta oli tõmmu näovärviga ja tumedate silmadega. Ta kandis käe otsas tumerohelist puust kasti.

Tema naine oli ümmarguse näo ja väikese ninaga brünett inimene. Ta kandis valget baretti, lühikest jakki ja sama värvi kulunud seelikut. Jalas olid tal valged sukad ja kõrged nööridega saapad.

Imelik näis selline riietus Anni Rannusele, sest meie maal ei käidud niiviisi riides. Vaadates nõukogude naist, keda nähti esmakordselt, tõmbus Eeriku suu naerule, aga Anni Rannuse süda kiskus kokku, sest esimesest pilgust oli talle selge paljugi, mida ta varem ei teadnud. Jah, kui nad oleksid vähemalt intelligentsedki, siis oleks ka kuidagi kergem nendega läbi saada. Aga selle naise riietus ja nende mõlemate näoilme võttis sellegi lootuse.

„Tere, kas see on Otto Rannuse korter?" küsis komandör. Ja küsitav vastas:

„Seni oli küll. Kogu maja kuulub minule. Aga kui kauaks, kes seda teab!"

„Meid on siia korterisse määratud," sõnas komandör.

„Seda kurja juttu ma kuulsin jah," vastas Otto Rannus.

Komandör vaatas ringi ja pani kasti käest maha. Ja sellele kastile asetas ta naine Varja paki, mis oli ilmselt ostetud siit maalt ja võib-olla koguni selle linnakese kauplusest.

„Kui kauaks teie arvate meile jäävat?" küsis ootamatult Eerik, tuues oma õige puuduliku vene keele välja. Ta tahtis seda küsida, sest see oli küsimus, mis teda huvitas. Paktis oli ju küll öeldud, et baasid renditakse kümneks aastaks, aga inimesed arvasid, et nendest ei saagi enam lahti. Sellepärast Eerik küsis.

„Kas olete juba tüdinud?" küsis komandör vastu.

„See on meie maja,meie peame teadma," sõnas Eerik.

„Meie ei tea midagi," kostis komandör.

„Eerik, tule ära!" kutsus vanaisa ja astus ise teise tuppa viiva ukse juure. „Ega tema tea mitte kui midagi, mis sa pärid."

Tegemata pikemat juttu tõmbus kogu Rannuste perekond oma ruumidesse. Tuppa jäi kaks nõukogude inimest. Nad vaatasid vaikides hetke teineteisele ja silmitsesid siis toas ringi. See oli võõras maailm, kus nad nüüd viibisid.

Hinnanud pilguga toa sisustust, sõnas nöpsninaline naine sosinal:

„Kultuurne tuba."

„Teadagi, et kultuurne — meie pimestamiseks," vastas komandör.

„Kuidas?" ei mõistnud naine.

„Arvad, et neil endil ka nii tore mööbel sees on kui siin?" küsis komandör. Ja naeris targasti. „Eh-hee, kes see loll on! Kui sa sinna seina taha saaksid pilgu heita, siis sa alles näeksid, kuidas nad ise elavad!"

„Kuidas nad elavad?"

„Viletsasti."

„Aga ... nad olid nii hästi riides."

„Teadagi, et hästi. Sa pea meeles, kus sa viibid. Siin püütakse iga asjaga su pead segi ajada. Ära usu oma silmi."

„Aga ... mida ma siis usun?"

„Seda, mida kästakse."

„Aga mina mõtlesin, et ..."

„Sina ära mõtle. On targemaid, kes sinu eest mõtlevad."

„Jah, on targemaid," sõnas Varja ja jäi nagu kohkunult vait. Ning laskis siis silmadel ringi käia, nagu otsides seintelt oma tarkade pilte. Neid ta siin ei näinud. Nägi aga Kreutzwaldi, keda Anni Rannus polnud jõudnud seinalt maha võtta ja kaasa viia.

„Kes see mees on?" küsis Varja uudishimulikult ja astus pildile paar sammu lähemale.

„Ei tea, mõni nende tegelane," kostis komandör.

„Niisugune naljakas!" sõnas Varja ja hakkas kangesti itsitama, üteldes välja ka selle põhjuse, miks mees seal pildil talle naljakas näib:

„Ilma habemeta."

Komandör ei kostnud selle peale midagi, vaid astus akna alla ja vaatas välja. Seal olles sõnas:

„Meri! See on seesama meri, mille poole tungles Peeter Suur. Kunagi seisis tema selle kaldail suurte mõtetega. Nüüd oleme meie siin oma mõtetega. Mööda

neid laineid hakkavad liikuma punalipulised laevad... Euroopasse!"

„Kus me praegu oleme?" küsis Varja, tulles mehe kõrvale.

Komandör astus akna alt ära ja vastas:

„Praegu oleme ... vaenlase maal."

„Jah, vaenlase maal," kordas Varja. „Nad vaatavad meile altkulmu ja tigedasti nagu hundid."

„Hundid," sõnas komandör, „tehakse taltsaks."

„Kas sa arvad, et neid saab taltsaks teha? Nad ju ei karda meid. Naeravad meie üle," kõneles Varja.

„Naerutuju kaob neil varsti," ütles komandör. „Esialgu peame neid kohtlema viisakasti ja kultuurselt."

„Nende kodumaa on nii väike ja rahvas ise nii tilluke — mille üle nad uhked on?" küsis Varja.

„Uhkus on nende relv," kostis komandör. „Oma lõikava silmavaate ja mürgise naeruga tahaksid nad tappa meid nüüd, kus nad muud relva ei saa enam kasutada."

„Kas sa arvad, et nad muud relva ei kasuta?" küsis Varja. „Kogu päeva jooksul olen ma nii palju põlgust ja viha näinud, et mul on tõsine hirm nende ees."

„Põlgus ja viha," kordas komandör ja küsis: „Mida sina siis ootasid?"

„Seda, mida meil räägiti," vastas Varja. „Aga sa näed, keegi ei lange meile kaela, küll aga tuleksid kõik kõri kallale. Miks äratame me neis vihkamist? Miks see nii on?"

„Nad ei näe meis vabastajat," sõnas komandör. „Nad on pimedad."

„Siis olen ka mina pime," ütles Varja, „sest mina ei näe seda viletsust, millest meie pidime nad päästma. Nende elu on hoopis parem, kui meil räägiti."

„Parem?" sõnas komandör. „Ei ole parem. See näib ainult nii. Ära usu oma silmi."

„Aga need pakid, mis me täna ostsime? Kas need ka ainult näivad?" küsis Varja.

„Need ... need ei tähenda midagi," kostis komandör.

„Ei tähenda midagi!" kordas Varja. „Kas sa tead, mis tähendab minule see ballikleit, mille ma täna ostsin? See on mu elus esimene."

Seda kõneldes avas Varja paki ja võttis sõrmede vahele helesinise riietuseseme, mida ta vaimustusega vaatles. See oli tavaline öösärk, mida ta oma teadmatuses pidas pidukleidiks. Ja oli sellega äärmiselt õnnelik, kõneldes liigutatult:

„Esimene ballikleit... Ja nüüd, kus see mul on, kus ma seda enese käes hoian, on mul nii kahju oma noorusest, oma parimaist aastaist..."

Ta ei saanud liigutuse tõttu edasi kõnelda, nutt mattis ta kurgu. Mõne aja pärast jatkas ta kahetsevalt:

„Noorena ma ei saanud oma ihule niisugust ilusat riiet..."

„Sa ei oleks pidanud seda ostma," sõnas komandör karmilt.

„Miks?" küsis Varja ja surus „ballikleidi" endale tugevasti vastu rindu, nagu kartes, et ta võib sellest jälle ilma jääda.

„Siis ei oleks seda nuttu olnud," vastas komandör.

„Ma pidin selle ostma," vastas Varja. „Ma nägin, kuidas nad mind tänaval pealaest jalatallani silmitsesid ja mu riietuse üle naersid. Sa ei tea, kuidas see minusse mõjus, sest ma olen naine."

„Mis ajast peale?" küsis komandör. „Sa oled nõukogude lihtne inimene."

„Siin, kus on nii palju ilusaid asju, ma tunnen, et olen naine," vastas Varja. „Mul hakkas tuline häbi nende pilkavast naerust ja ma läksin esimesse kauplusse ning ostsin selle. Ma valisin meelega kõige ilusama, sest ma mõtlesin, et kui ma sellega nende hulka ballile lähen, siis ei ole neil enam põhjust minu üle naerda. Ega ole, Serjooža?"

„Teadagi, et mitte," vastas komandör. „Mis siin siis veel naerda peaks olema?"

Kui mõni aeg hiljem väike nöpsninaline naine puhkama heitis, siis ei teadnud ta hingestki, et see ilus riie on vaid magamise jaoks. Voodisse pugedes jättis ta selle lauale, aga ta pea oli täis pidulikke unelmaid ja arvatavasti oleks ta oma „ballikleiti" uneski näinud, poleks vahepeal teised sündmused tulnud ta meelt häirima.

Nad olid kustutanud tule ja viibisid vaiba all, kui komandör äkki hakkas midagi kuulatama ja sosistas kärsitult:

„Tasa!"

Varja oli ju olnud vait, aga väherdamisega oli ta pannud vana raudvoodi kägisema.

Nüüd nad kuulatasid, ja kuulsid, et kuskil midagi tiksub.

„Mis asi see on?" päris Varja ärevalt.

„Ma ei tea," sosistas komandör vastu.

„Kus see võib olla, nagu seina sees?"

„Võiks mõtelda, et teispool seina on kell, et see kostab nende toast, kuid see on ju välissein!" arutles komandör ega mõistnud midagi. Asi oli salapärane ja äratas seega hirmutundeid.

„Mis asi see on?" päris Varja üha rahutumalt.

„Mingi salaasi, mis meie silma eest peidus," vastas komandör.

„Miks see peidus on? Sellega sepitsetakse meie vastu kurja. See on — põrgumasin," arvas Varja. Ja komandör ütles:

„Oleme vaenlase maal. Siin võib kõike oodata."

Varja tõusis voodist ja sõnas:

„Ma ei julge enam toas olla."

Tõusis ka komandör ja keeras elektri põlema. Ei olnud näha mingit kella ega aparaati seal, kust kostis tiksumist.

Komandör võttis revolvri pihku, kuid Varja sosistas:

„Mis see aitab? Lendad sellega koos õhku. Lähme välja!"

Nende sõnadega lahkuski Varja toast ja mõni hetk hiljem kutsus juba tänaval seistes kiirustades meestki tulema:

„Serjooža! Ruttu!"

„Nad ei hakka maja õhku laskma, kui nad ise sees on," vastas komandör. Aga Varja hüüdis pimedusest:

„Kust sa tead, et nad sees on? Ehk hiilisid minema. Mul seisavad kõik päeval nähtud näod silme ees — nad tahavad meid hävitada."

Kas nad ise on korteris? Et jõuda selles selgusele, haaras komandör vaheukse käerauast. Uks osutus lukustatuks. Ja ühtki häält ei olnud sealtpoolt kuulda.

Komandör raputas ust, hüüdis midagi närviliselt, kuid ei jäänud vastust ootama, vaid ruttas välja sealt, kustkaudu oli pagenud ta nainegi.

Mõni hetk hiljem keerati vaheuks lahti ja tuppa astus Otto Rannus. Ta vaatas hämmastunult tühjas toas ringi ja pomises:

„Praegu ikka karjus siin, nüüd pole teda kuskil. Mis äkiline asi see oli, mis neid siit välja ajas?"

Uksele ilmus ka Eeriku uudishimulik nägu. Ja ta küsis:

„Mis on? Kas saimegi juba nendest lahti?"

„Mis siin on või mida siin pole, kes sellest enam aru saab," kõneles vanaisa Toomas, tulles ka vaatama, mis lahti on. „Tuba tühi, aga kisa kõik kohad täis."

Väljast kostis ärevat venekeelset kõnelust. Varsti ilmus avali jäetud välisukse vahele komandör ja hakkas süüdistama, et tema tuppa on pandud põrgumasin.

Kuulnud seda, vaatas Otto Rannus kurjalt Eerikule ja ütles:

„Kuule poiss, ma hoiatasin sind küll, aga sa ei võta mu sõna kuulda. See on nüüd jälle sinu temp, mis sa siin oled teinud?"

„Mis asi? Ma ei tea midagi?" küsis Eerik süütult.

„Sa ei tea. Mis asja sa oled siin tiksuma pannud, ajad teistele hirmu peale?"

„Kus see on?" päris Eerik.

„Seda küsin mina sinu käest, et kus ja mis see on!" põrutas Otto Rannus.

Tekkis vaikus ja siis kuulsid kõik tiksumist. Ning vanaisa avas esimesena suu ja ütles:

„Näh, see ju va toonesepp, võtab seina sees naksutada."

„Toonesepp... Ja nemad kardavad!" pomises Otto Rannus.

Eerik hakkas laia suuga naerma. Aga vanaisa sõnas:

„Ära naera! Ega see head tähenda, et ta jälle naksutama hakkas."

„Peab see siis midagi tähendama?" küsis Eerik.

„Kui Jaan leidis märja haua," kõneles vanaisa, „siis võttis ta ka enne seda hulga aega seina sees naksutada, va toonesepp. Ja ega ta nüüdki niisama tiksuta, küllap ta teatab, et õnnetused on tulemas."

Naerdes sõnas Eerik:

„Sa arvad siis, et selle tiksumisega ta annab nagu mingi morsega Toonelast teada, et kadu ja õnnetus on teie peale tulemas."

„Tema juba muidu ei tiksu," kostis vanaisa ja näis äkki väga murelikuna.

„Meil on vana maja, koid purevad seinu — sealt see tiksumine tulebki," seletas Otto Rannus komandörile, kes kuulas seda juttu algul üsna umbusklikuna, hiljem aga tähendas irooniliselt:

„Vana, koitanud maailm!"

„Ei ta muidu tiksu," sõnas vanaisa uuesti. „Õnnetus on meie peale tulemas."

Need ennustuslikud sõnad mõjusid halvavalt, nii et nad kõik vait jäid. Tuppa tulnud öises vaikuses aga kuuldi selgesti nähtamatu toonesepa tiksumist.

Lootusetus ja elutahe

Isa jäi haigeks, kohe nii raskesti, et võttis ta pikali. Lamas vaiba all, silmad seisid enamasti kinni. Aga kui ta juhtus silmad avama, siis nägime, et need on segased ja hallid, haiguse vaeva täis. Põsed õhetasid, tal oli kõrge palavik. Vahel ta kõneles, aga me ei saanud ta sõnadest aru, ta sonis. Kõik see ajas meile hirmu peale. Me polnud enne teda niisugusena näinud. Mina ei mäletanud üldse, et ta oleks haige olnud. Küll seisid mu meeles ta kiitvad sõnad, et vaata, kus on mees, kes pole pika elu kestel sentigi tohtri peale kulutanud.

Tal oli mõnikord viisiks oma head tervist imeks panna ja selle üle rõõmu tunda. Niisuguseil puhkudel kõneles ta inimestest, kes olevat palju varandust arsti nahka pannud. Lillaku prouat veetud mitu aastat mööda välismaa arste pidi ringi, tema tervise poputamiseks kulunud mitte vähem kui südalinna keskmise kivimaja kõva hind. Kellasepp Altvee, minu isa kunagine leerivend, elavat ainult kalliste arstimite varal, kõikjal tilgad ja pulbrid kaasas, muudkui neelavat neid. Mis see kõik ei maksa? küsis sääraseil puhkudel mu isa ja naeris võidukalt selle üle, et tal on kasulik tervis.

Nüüd ta aga oli haige maas. Ta oli nagu valinud selle aja oma haigusajaks, sest nüüd oli meil nõukogude võim ja arst oli tasuta.

Mina läksin arsti kutsuma. Seadsin sammud polikliinikusse, sealtkaudu see asi pidi käima.

Registratuuris oli palju rahvast, seisid siinpool võret ja olid kärsitud, sest neil polnud aega. Sealpool võret olid ametnikud, kelledel oli aega küll, aga kärsitud olid nemadki. Mina tarvitasin natuke küünarnukke ja pressisin enese varsti ametniku palge ette. Kui ta mulle küsivalt otsa vaatas, laususin kiiresti oma palve.

„Isa on raskesti haige, saatke arst teda vaatama."

„Mis tal viga on?" küsis teenistuja, nagu tol ajal ametnikke nimetati.

Mulle näis see küsimus väga rumalana, seepärast vastasin solvunult:

„Mis tal viga on, selle selgitamiseks ma arsti palungi."

„Teie, seltsimees, ärge olge ninakas," kostis mulle teenistuja. „Meie ei saa muidu arsti välja saata, kui me ei tea, mis haigus on. See peaks ometi selge olema!"

„See peaks selge olema, et mina ei saa haigust kindlaks määrata, sest ma pole arstiteadust õppinud, ja mu emal pole ka mitte halva velskrigi teadmisi," kostsin mina ja olin endamisi mures, sest nägin, et mu vastane on kõva puupea või nõukogude korra kaitsja.

„Seltsimees, teie olete täiesti mõistmatu," sõnas teenistuja mulle etteheitvalt. „Kui teie kangekaelselt ei taha teatada, mis haigus teie isal on, siis võib sellest tulla väga rumal number. Mis teie siis ütlete, kui saadame teie isa juure naistearsti? See pole ju siis meie süü, sest me ei tea, mis haigus tal on."

Olin väga üllatatud, aga vastasin:

„Ma ei paneks seda sugugi imeks, sest see oleks meie uue elu kohta üsna iseloomustav ja normaalne nähtus,

nüüd on ju kõik nii... Teie siis arvate, et minu isal võib olla munasarja-põletik?"

Teenistuja sai minule tulivihaseks, läks kohe näost üleni punaseks ja käratas:

„Mina ei arva midagi, teie ärge tulge mind rumalaks tegema. Teil puudub sotsialistlik mõtlemisviis..."

„Mul puudub arst," sõnasin ma vahele. „Haige ootab kodus ja tal on väga halb."

„Mis tal viga on?" jõudis teenistuja küsimusega sinna, kust meie jutt oli alanud.

„Ega muud suuremat midagi kui ainult raskesti haige," vastasin lootusetult, ohkasin demonstratiivselt ja kehitasin halvustavalt õlgu.

Teenistuja silmitses mind hea tüki aega karistavalt ja ähvardavalt, võttis siis karmi õpetaja ilme ja ütles:

„Kodanikud on tänamatud, nad ei oska hinnata uue korra paremust, vaid on ninakad ja tarvitavad kurjasti seda head, mida nõukogude võim on neile annud. Teie ehk näete minus bürokraati, aga mul on omad mõjuvad põhjused, mis mind sunnivad abivajajat sedaviisi usutlema. Inimesed mõtlevad, et kui arst on prii, siis võib teda jooksutada iga tühise asja pärast..."

„Iga asi ei tõsta temperatuuri neljakümne kraadini."

„Ma ei kõnele praegu teie isast," vastas teenistuja. „Peame asjale vaatama bolševistlikult. Meil on siin olnud juhtumeid, kus arst on läinud haige juure koju, aga on leidnud eest lukustatud ukse, sest patsient on jalutanud vahepeal kas kinno või kuhugi võõrsile."

„Seda võib juhtuda, kui arst tuleb alles kolmandal päeval. Uks võib siis olla lukkus ka sellepärast, et haige on vahepeal „jalutanud" kalmistule," ütlesin ja põristasin sõrmedega võre serval.

„Meil on arste vähe ja nad on üle koormatud," ütles teenistuja äkki nõutult ja kuidagi vaikselt. „Kodanikud ei peaks neid kergemeelselt välja kutsuma."

Vaatasin oma käekellale ja ütlesin:

„Mul pole aega teie arstiabi andmise probleemi lahendada. Ma arvan, et mu isa hakkab nüüd juba surema. Kas ma olen kangesti kergemeelne, et ma seisan siin ja tahan talle arsti?"

„Mis tal siis viga on?" küsis teenistuja kolmandat korda.

„See viga, et hing läheb seest välja," ütlesin lihtsalt, muud targemat ei mõistnud ma talle vastata, sest mul ju puudus, nagu ma siin olin kuulda saanud, sotsialistlik mõtteviis ja bolševistlik vaatepunkt.

Ei tea, kas teenistuja sai nüüd viimaks aru, et ma pole tulnud naljapärast, või ei tahtnud ta mind enam näha, aga valvekorra-arsti juure ta mind juhatas.

Arstiks oli valges kitlis naisinimene, kes istus längakil tulise raudahju ääres, vahtis enda ette maha ja oli väga apaatse ilmega.

Rääkisin talle oma asja ära.

„Kus te elate?" küsis arst.

Nimetasin oma tänava.

„Ah!" hüüatas ta pettunult ja lisas üsna õnnetuna: „Hoopis teises kandis."

„Kus ta peaks siis olema?" küsisin mina arusaamatuses. „Näib, nagu ei meeldiks teile see, et me elame seal, kus me elame."

„Mul on juba üks haige, kelle juure ma pean minema," seletas õnnetu arst. „Ta elab hoopis teises kandis kui teie."

Vaikisin nõutult ja küsisin siis:

„Mis siis teha? Kas selleks, et teid meie juure saada, peame kolima enne teise linnaossa või? Inimesed on häbematud küll, nad ei haigestu rajoonide viisi, neil pole stahhaanovlikku arusaamist..."

„Ma tulen!" põrutas äkki apaatne inimene elavnedes. Ma ei teadnud niisugust tarmukust temast oletadagi.

Läksin koju ja ütlesin, et tuleb.

Paljude tundide möödudes hakkasime arvama, et ta jääb siiski tulemata. Ema hädaldas. Püüdsin teda lohutada, sõnades:

„Küll ta tuleb. Ootab ehk ära, kuni mõni teine veel haigestub meie linnaosas, siis käib ühekorraga mõlema juures ära. Arstil on nüüd küll kroonu jalad, aga ega needki maast pole võetud."

Ta tuli siiski. Oli juba hilisõhtu. Isa lamas endises olekus: silmad kinni, põsed palavikust õhetamas.

Arst võttis ta aseme ees istet. Vaatas toas hajameelselt ringi ja näis olevat väga väsinud. Jäi nagu puhkama, vaatamata minu isa poole.

Meie peni läks teda nuusutama. Arst ärkas nüüd nagu apaatsusest, silitas koera ja küsis meilt:

„Kui vana ta on?"

Minu ema hakkas nutma, läks teise tuppa ja kaebles seal:

„See on kindlasti loomaarst! Neil on arstidest suur puudus, sest väga paljud arstid jätsid nad maha ja sõitsid Saksamaale. Küll on meie papi halval ajal haigeks jäänud."

Astusin arsti ette ja käega voodile näidates sõnasin:

„Haige on seal. Reks, mine sina kööki!"

„Seal ja siin," kostis arst kummaliselt. „Ma ise olen ka haige, vaevalt seisan jalul."

„Mis teil viga on?" küsisin mina.

„Gripp," vastati mulle.

„Miks te siis koju ei jää, sest nõnda toote te haigeile veel lisahaigust, mitte tervist," kurjustasin mina.

„Ma ei julge koju jääda," ohkas arst. „Nad ei usu, et olen haige. Kui jään koju, siis loetakse see kohe sabotaažiks — teadagi, mis selle eest sind ootab!"

Arst ohkas ja näis olevat täiesti murtud.

Minu isa avas silmad ja näis kuulatavat. Oma iseloomult ta on elutahteline inimene, keda lootusetus vihastab.

„Ega see haigus praegusel ajal paha olegi," sõnas arst. „Mis sellest elust hoida, kui elu enam midagi väärt pole!"

„No-noh!" sõnas mu isa nagu vastulauseks. „Ega lootust tohi kaotada."

Ema nägu läks heameele pärast naerule. Arsti pea aga rippus endiselt alla. Ta kõneles nagu endamisi palavikus sonides:

„See on täitsa nõukogude raha, nagu kõik nende rahad: üks külg ilus ja ehtne, teine vale ja võlts. Priiarst on ju kenaks reklaamiks, aga mis see priiarst teha saab, kui rohud on nii kallid, et ükski töölisperekond ei jõua neid osta."

„Ma müün ei tea mis maha, aga rohu toon ära," ütles mu ema. „Kirjutage aga hea rohi talle välja!"

„Head rohtu polegi enam," vastas arst. „Milleks ma iga päev neid retsepte välja kirjutan ja haigeid mööda ümber jooksen? Kõik tühi töö ja vaimu närimine. Aga katsu see tühi töö tegemata jätta või neile ütelda, et see on tühi töö, oled kohe vastane ja vaenlane. Niisuguses olukorras kaob tahtmine edasi elada."

„No-noh!" hüüdis mu isa ja ajas enese istukile. „Inimene, hoidke pea püsti, ega see asi nii hulluks jää! Küllap tuleb pööre paremusele."

„Halvemaks hakkab minema, kogu elu hakkab aina allamäge minema!" kaebles arst. „Tulevad kord uued arstid, siis nemad on oma teadmistelt ainult velskri tasemel. Pikkamööda langeme sinna, kus on kogu nõukogude elu. Seda elu aga ei taha elada."

„Siis elame teist elu!" hüüdis mu isa julgustavalt ja küsis emalt: „Kus mu püksid on?"

Ruttasime mõlemad emaga neid tooma, ise kangesti rõõmsad, et isa ürgne ja tüse elutahe on jälle ärganud.

Kui me pükstega tagasi tulime, hoiatas isa meid sõrmega, et me tasemini astuksime, sosistades meile:

„Haige jäi magama."

Arst magas toolil. Me mõistsime seda rahu ja und, mis oli temasse tulnud siin võõras korteris. Oli ju niisugune aeg, kus keegi ei saanud oma korteris rahulikult magada, sest seal sa olid kohe kättesaadaval neile, kes käisid pimeduse katte all mööda maju ja viisid inimesi ära sinna, kust enam tagasi ei tulda.

Inimene magas, suunurk magusalt vesine. Minu isa aga oli saanud teist julgustades ise terveks.

Parim arstim on elutahe.

Õe pihtimus

Olin minemas üle koridori palatisse number kaheksa, kui kuulsin selja taga venekeelset hõiget:

„Õde!"

Jäin seisma ja vaatasin hääle suunas. Nägin enesele lähenevat kaht meest, kelledest üks oli erariides ja näis olevat meie oma maa inimene, teine kandis punaarmeelase mundrit, mille eraldusmärke ma ei tunnud.

Hakkasin kogu kehast värisema, sest ma kartsin halba. Seni oli meie tiisikushaigla niisugune muust maailmast eraldatud kohake, kuhu nad oma jalga polnud tõstnud. Seepärast oli mul siin olles ikka väike julgeoleku-tunne, nagu oleksin ma siin nende eest kaitstud. Nüüd aga, neid siin nähes, olin seda enam kohkunud.

„Kus on kontor?" küsiti minult.

„Seal," osutasin käega lähedasele uksele ja mõtlesin ise minekut teha, kuid kuulsin samas käsku:

„Läheme sinna!"

Läksime koridorist kontorisse. Mõlemad võõrad võtsid seal istet, mina aga seisin ja püüdsin jagu saada hirmust, sest ma mõtlesin miskipärast üsna kindlasti, et nad on tulnud mind ära viima. Olin küll süütu, aga see oli niisugune hull aeg, kus kõik inimesed olid oma elu pärast hirmul.

Mu süda läks hulga kergemaks, kui kuulsin küsitavat:

„Teie haiglas on Mart Nõmmeots?"

Rõõmsana, et mina pole see, keda nad tahavad vangistada, muutusin vastutulelikuks ja olin valmis ruttama selgitama, kas säärane haige on meil, kuid samas märkasin ja häbenesin oma valmidust aidata neid ning mõtlesin vastata, et meil pole sellenimelist.

„Ta peab siin olema," sõnas venelane, märgates mind vastusega viivitavat. „Ta on mõne päeva eest siia tulnud."

„Ah jaa!" ütlesin nagu kogemata suust välja, sest mulle meenus järsku haige, kes oli tõesti paari päeva eest meile tulnud.

See oli keegi noorevõitu mees, kelle tervis oli üsna otsas. Ta oli äratanud mu tähelepanu oma rahutusega, mida ma seni olin küll ekslikult pidanud uudishimuks. Alati, kui keegi oli tulnud palatisse, oli ta ajanud kaela õieli ja vaadanud ukse poole. Et see polnud uudishimu, vaid hirm, selgus mulle nüüd, kus ma seisin vastamisi nende kahega, kes teda taga nõudsid.

„Noh, vaadake, ta on siin," kõneles venelane, naeratas ja muutis oma seni käreda hääle leebemaks. Ning selle leebe häälega sõnas ta mulle sosinal, õpetavalt, nagu oleksin mina ta liitlane:

„Minge ja andke haigele riided kätte ja ütelge talle, et ta viiakse üle teise haiglasse. Kui ta riides on, siis juhatage ta kontorisse."

Astusin koridori, olin väga ärritatud ja kannatasin segase vastikustunde all. Teadsin, et Mart Nõmmeots ei lähe siit teise haiglasse, vaid vanglasse, võib-olla isegi otsekohe mahalaskmisele, igatahes hukatusse.

Ning valega, mis mul kästi talle edasi anda, pidin ma kaasa aitama ta arreteerimisele. See oli nii vastik, et pani nagu iiveldama, ja nii inetu, et puhke kohe nutma.

Tajusin seda väga teravasti, kuid ei osanud midagi ette võtta, kuigi mõte sähvas läbi pea, et ta tuleks päästa. Olin ärevusest segane ja läksin, selle asemel et minna haige riideid tooma, otsekohe palatisse number kaheksa.

Nüüdki, ukse avanedes, ajas Mart Nõmmeots pea ärevana üles ja jäi sellises asendis mind pinevalt vahtima. Nähes, et tulija olen mina, oli ta eelmistel päevadel, ilmselt rahunedes, padjale tagasi laskunud. Nüüd aga ei teinud ta seda.

Ma ei taha ütelda, et ta süda tundis ette, pigem on õige see, et mu väga kohkunud näoilme reetis talle selle hädaohu, mis teda varitses. Sedamööda, kuidas ma talle lähenesin, ajas ta ennast üha rohkem istuma, silmad ikka minul ja silmis aina suurenev pelglik rahutus.

Jõudsin ta juure ja tundsin siin, et kardan neid, kes olid jäänud kontorisse, niivõrd, et ei julgenud tõtt avaldada, kuid sosistasin talle paljutähendava salapärasusega:

„Toon kohe teie riided. Teid tahetakse viia teise haiglasse."

Pöörasin siis ise näo ära, sest kartsin näha seda mõju, mida see teade pidi temasse avaldama.

Olen küll õena harjunud viibima inimeste elu raskeima hetke juures, mil nad peavad paratamatult elust lahkuma, sina aga vaatad seda pealt nõutult, suutmata enam midagi teha nende päästmiseks.

Mulle on niisugustel puhkudel mu pealtvaataja osa olnud ikka ränk taluda. Siin aga oli mul hoopis raskem, sest ma, olles ise ka hirmul oma elu pärast, kujutlesin väga elavasti õnnetu mehe lootuseta seisukorda, milles ta nüüd oli. Seepärast kaugenesin temast kiiresti, sest nõnda oli mul kergem. Tema seisukorra kergendamiseks aga ei mõistnud ma midagi peale hakata, selleks puudus mul igasugune ettevõtlikkus ja leidlikkus, samuti julgus.

Ruttasin korraldama, et ta saaks oma riided. Tulnud mõne aja pärast tagasi palatisse number kaheksa, ei leidnud ma sealt Mart Nõmmeotsa. Ta voodi oli tühi ning vaip rippus otsapidi korratult põrandal, tõendades sellega, et haige oli heitnud selle eneselt ära kiiru ja ärevusega.

Kuhu ta oli läinud?

Ootasin viivu, arvasin teda kuskil viibivat, kuid märkasin siis, et aken on avatud, mis ütles mulle, et ta on karanud sealtkaudu välja. Kuhu ta, arutu hing, mõtles jõuda nii, nagu ta oli, pesuväel? Eks ärata ta selliselt liikudes otsekohe kahtlust, mis põhjustab ta kinnipidamise.

Olin ta põgenemisest mitmeti üllatatud. Ilmselt polnud ta seni kuigi palju hoolinud oma haigusest ning nõnda siis ka mitte oma elust, sest surmatõbi oli ta sees. Vastasel korral ta oleks tulnud meie hoolitsusele varemini. Siitkandist polnud ta ennast kaitsnud surma vastu.

Aga kui ta teadis ennast taga otsitavat, nii et kodus oli kardetav viibida, siis oli ta tulnud siia nagu varjule. Ja nüüd oli ta meilt põgenenud, et hoida oma vähest allesjäänud elu, mida ta ei tahtnud nende kätte anda.

Mind üllatas ja vaimustas selle kustuva inimese imeline, hirmust halvamata eluenergia. Mina, terve inimene, poleks saanud põgenemisega hakkama, sest mul oleks puudunud lootus pääsmiseks. Lähed varjule, aga kauaks sa sinna jääd, ükskord langed ikkagi nende küüsi. Jah, mina oleksin läinud arreteerijatega alistunult, nagu on läinud paljud meie rahvast.

Mart Nõmmeots aga oli otsustanud teisiti. Ta oli karanud nende eest peitu. Ma seisin nüüd ta tühja voodi juures ja hoidsin ikka veel ta riideid käes, nii nagu olin sinna juhmunult tardunud.

Palatis olevad teised haiged pidasid mind vargsi uuriva pilguga silmas, aga sõna nad ei lausunud. Siis küsisin:

„Kuhu Mart Nõmmeots on kadunud?"

„Alles ikka oli siin, kes teda tähele pani, kuhu ta läks," vastas mulle keegi nagu teiste eest, ning teised oma vaikimisega näisid ütlevat, et nemad ei tea rohkemat.

Astusin palatist välja.

Algul olin tunnud kergendust sellest, et sündmuste käik oli võtnud niisuguse ootamatu pöörde, kuid nüüd hakkasin mõistma ja kartma, et minu enese osa võib muutuda seega raskemaks, sest kuidas ma neile nüüd seletan, et ta on põgenenud. Eks või nad nüüd arvama hakata, et mina olen teda hoiatanud nende siinolekust ja aidanud ta minema.

Nii oligi.

Kuulnud minult kontoris, mis on juhtunud, ütlesid mõlemad mulle, üks vene, teine eesti keeles:

„Õde, kui teie teda meile välja ei anna, siis vastutate teie oma peaga."

„Mina ei tea, kus ta on, uskuge mind!" kostsin hädailmel, sest nägin, et nüüd olin mina ise raskes seisukorras. Nüüd mõtlesin ainult enese päästmisele ning ütlesin seepärast:

„Vaadake ja otsige ise, ehk leiate ta üles. Ta oli ju pesuväel, kuhu ta niiviisi ikka läks. Mina ta peidukohta ei tea."

Tema leidmisest olenes nüüd minu pääsmine. Nii vähemalt mõtlesin, sest kartsin nende ähvardust. Seetõttu olid mu tunded võtnud imeliku pöörde, nii et ma soovisin, nendega majas ringi käies ja otsides, et ta tuleks kuskilt nurgast välja. Miks pean mina tema pärast ja nagu tema asemel kannatama? küsisin eneselt. Olin pahane ja õnnetu, et ta oli mind oma põgenemisega nagu sisse vedanud.

Otsisime kõik hooned hoolsasti läbi, aga ei saanud ta jälile. Nüüd tundsin ennast olevat suures kitsikuses, sest neil näis olevat oma ähvardusega tõsi taga. Nad olid seda mulle aina meenutanud, jäid nüüd mu ette seisma ja mu peale kurjalt vahtima.

„Noh, õde. Siis tulete teie meiega kaasa!" öeldi mulle.

„Mina olen süütu," püüdsin neile selgeks teha. „Kui mina oleksin teda põgenema aidanud, siis oleksin talle enne riided selga annud, sest kuhu läheb inimene paljalt, see on ju lausa hullus."

„Aga läinud ta on," sähvas mulle mu emakeeles see, kes oli mundrimehega kaasas.

„Ma tõesti ei mõista, kuhu ta võis pugeda," ütlesin siiralt, sest Mart Nõmmeotsa kadumine näis mulle mõistatuslik. Meie hooneid piirab kõrge müür, sealt ta oma nõrga jõuga üle ei pääsnud. Tänavale ta paljalt ei

võinud minna. Ta pidi siin kuskil olema, aga kus, seda ma ei osanud arvata.

„Mis teil seal on?" küsis venelane ja osutas väikesele punasele hoonele, kus me polnud veel käinud.

„See on surnukamber," vastasin ning me läksime sinna.

Meie surnukamber on väike lage ruum. Piisab ukselt heidetud ainsast pilgust, et näha, mis seal sees on.

Ukse avanud, ei läinudki nad sisse, vaatasid vaid lävelt.

Ruumis polnud muud kui linaga kaetud koolnu. Nad seisid eespool, ma vaatasin nende selja tagant ning nägin üllatudes, et lina all on kaks kogu, aga minu teada pidi meil sel päeval olema üks surnu. Veel märkasin ma, et lina vabises veidi, nagu väriseks surnugi nende ees.

Nad vist ei näinud lina värisemist või nägid, kuid pidasid seda tuule tekitatuks. Üldse leppisid nad siin üsna põgusa pilguheitmisega, pöördusid ukselt tagasi ja jäid jälle minu ette seisma.

Olin astunud nende eest kõrvale, seisin seina ääres ja olin täis ärevust praegu tehtud avastusest, sest seal lina all, surnuga kõrvuti, lebas Mart Nõmmeots.

„Noh, õde, nüüd on kõik kohad läbi käidud? Jah?" küsis venelane.

„Jah," kostsin mina.

„Teda ei ole!"

Ma ei saanud seepeale suud lahti, sest mis pidin ma vastama.

„Teie olete tema kadumise eest vastutav," sõnas jälle venelane ja võttis revolvri pihku, nagu tahaks ta mind siinsamas seina ääres maha lasta.

Mu silme ees läks kõik kirjuks, sest ma nägin, et nüüd on mu ots käes. Ma ei ole mingi kangelane, vaid arg naine, keda hirm teeb hoopis armetuks. Miks pean mina ohverdama oma terve elu, varjates haiget inimest, kes niigi on kustumas, mõtlesin oma kitsikuses ja osutades käega uksele ütlesin:

„Ta on seal!"

Reetsin tema.

Kui nad olid mu juurest lahkunud, et minna uuesti surnukambrisse, katsin kätega oma silmad, sest ma ei tahtnud näha seda, kuidas ta ära viiakse ning kuidas ta võib vaadata minu peale etteheitvalt, et sa reetsid mind.

Seisin seal seina ääres suletud silmi, kuni nad tagasi tulid. Lasksin käed silme eest langeda alles siis, kui kuulsin küsitavat:

„Millal ta suri?"

Vaatasin neile juhmilt ja mul võis sel hetkel olla ilme, nagu oleksin ma aru kaotanud.

Jah, millal ta suri? Seda tahaksin ma praegugi veel nii kangesti teada, sest sellest oleneb minu südame piin ja rahu. Kas võttis hirm temalt hinge siis, kui ta kuulis mind teda reetvat? Või oli ta juba siis surnud, kui ma ta neile kätte juhatasin?

Päästevöö

Juba teel sadamasse olin pannud tähele, kuid laeval märkasin alles õieti, kuidas kõik mu kaassõitjad olid varustanud endid päästevahenditega. Selleks oli väga paljudel autokummi, mis oli seatud hoolikalt ja aegsasti ümber keha.

Mitmed kandsid seda mantli all ja jätsid niiviisi mulje, nagu oleksid nad küürakad või kuidagi teisiti kehast ebaloomulikud. Näis, nagu oleks ränk saatus, mis kiskus neid vägivaldselt kodumaast lahti, muserdanud inimesed kannatavaiks kägaraiks, murdnud nad küürakaiks.

Kui ma seda enese ümber tähele panin, siis ei olnud mul kerge. Mind tegi rahutuks kaassõitjate täieline valmisolek laevahukuks.

Seda olin minagi salaja oma südames kartnud siis, kui meid oli kinni peetud koolimaja õues, kus ma olin leppinud paratamatusega, et tuleb alistunult minna vastu seiklusrikkale ja kannatusrohkele elule võõrsil. Tuleb minna sinna mereteed kaudu, kus on palju ohte, ühed varitsemas surmatoojaina vee all, teised luuramas niisama edukate surmatoojatena kõrguses. Need teevad oma töö Nõukogude Vene lipu vastu, mis lehvib meie laeva ahtris, kuid külma haua leiame meie, kes me ise ka oleme selle lipu vastu.

See oli traagika, mida me kõik mõistsime ja mille all me kannatasime. Aga mina olin seal koolimaja õues lohutanud ennast imelise mõttega, et kõik läheb hästi, mingu kuidas tahes.

Teisiti aga hakkasin ma tundma laeval, kus mu nõrk lootus kustus nagu küünlatuli tormi käes. See oli ka kõigiti mõistetav, sest siin piiras mind üleolevalt tuhandete üksmeelne veendumus — ja muidugi ka hirm, mis teatavasti on nakkav, — et merel tabab meid katastroof.

Nägin, et olen ainsana tulnud kodunt välja päästevahendita, mida hakkasin kibedasti kahetsema. Leidsin, et pean nüüd veel katsuma varuda enesele midagi õnnetuse puhuks, sest mis teen ma oma nõutuses siis, kui laev hakkab vajuma? Jah, mis ma siis teen?

Nüüd oli viimne aeg midagi ette võtta, sest laev seisis veel reidil, aga kui kauaks, seda ei teadnud meist keegi. Seda ei teadnud ka need, kes seisid tiheda musta massina veeriba taga rannas, et näha oma silmaga, kuidas meid ära viiakse, kuidas laevad lahkuvad ja kaovad merekauguse varju.

Näis, et seal ei ole mitte ainult meie omaksed, vaid kogu linna rahvas on tulnud randa ja on valmis seisma seal kas või mitu päeva, niikaua kui me seisame reidil. Lahkumisvalu oli võtnud nendelt meeled peast: kuulsime, kuidas nad seal kartmatult laulsid meie maa rahvuslikke laule, mis oli meeleavaldus nõukogude võimu vastu. Aga nemad ei hoolinud sellest, sest hing tahtis väljendada lauluga seda, mida muidu ei saanud ütelda.

Et nad seal niiviisi seisid ja laulsid, see ei teinud meie seisukorda kergemaks, pigemini raskemaks, sest see läks meile südamesse ja meil oli tegemist, et oma

tundeist jagu saada. Tahtsime olla mehed, kes on oma saatusest üle ja jaksavad naerda raskelgi tunnil ning pilgata neid, kes seda ei suuda.

Kõnelen nüüd mitmuses, nagu paljude nimel, sest ma tean, et paljud tundsid niiviisi ja olid säärased. Mulle meeldisid need mehed ja ma hoidusin nende poole, kelle pea oli püsti ja kes armastasid kinnitada karmi ja kindla häälega:

„Ei lähe meie kaotsi! Oleme varsti jälle Tallinnas tagasi, nagu poleks midagi olnudki. Seda saate, mehed, näha!"

Teadsin ju hästi, et nende jonnakas optimism pole millegagi põhjendatud, ometi oli nende kindlatoonilistes sõnades julgustavat ennustust, mida ma tookordses seisukorras võisin uskudagi, sest ma vajasin siis hädapärast usku, et meie ei kao.

Aga seda usku, mida ma suuri vaevu endasse sain ja mis oli üsna õrnake, kiskusid maha teised, kes vaevlesid kaduaimuse käes.

Nõnda käis mulle närvidele väike mehike, kes miskipärast hakkas otsima minu seltsi. Ma teda ei tunnud ega olnud juhtunud nägemagi varem seda laia sinaka suuga enneaegselt vananenud nägu, mis rääkides kippus nii lähedale, et halb lehk hoovas ta suukoopast mulle ninna ja tegi ta juba seega mulle vastumeelseks. Ta õhkas ja ohkis mu kõrval ning kõneles:

„Vaatame veel kodulinna torne, kes teab, millal neid jälle näha saab, ja kas üldse näebki. Mina arvan, et meie jalg Eesti pinnale enam ei pääse. Nii või teisiti, kas läheme teel põhja või viiakse meid Venemaa põhja, kust me iial enam tagasi ei tule. Jah, jumalaga eesti elu ja eesti inimesed!"

Ta sõnad tegid mind rahutuks, sest sisaldasid need ju kibedat tõtt, mida aga selles olukorras polnud vaja rõhutada, vaid targem oli nagu maha salata, et oleks kergem läbi teha seda, mida me pidime läbi tegema. Seepärast vastasin talle kurjasti:

„Kuidas te saate põhja minna, kui teil on päästevöö ümber? Näete, mina olen ilma, aga ei hädalda."

Ta vangutas pead ja sõnas laitvalt:

„Hull inimene! Ega see ole jaanipäevane sõit Helsingi! Katsuge kiiresti, et saate ka enesele midagi!"

„Kust ma selle nüüd veel võtan? Meil pole ju enam mingit ühendust oma kodudega ega omastega."

„Siis olete kadunud mees," ütles tema ja ta arad silmad kibrastunud madala lauba all värisesid. Esimest korda oma elus panin tähele, et ka silmad võivad hirmu käes lõdiseda nagu muugi ihu.

Kindlasti oli ta väga närviline inimene. Säärased olendid on lausa õnnetuseks meeste seas, kelledelt kas ülesanne või seisukord nõuab karmi meelekindlust.

Mäletasin oma nooruses läbitehtud sõjapäevilt risti, mida niisugustega tuli kanda, sest säärane mees, kui ta satub kabuhirmu, võib omadele teha laostavat kahju rohkem kui vaenlase salakaval propaganda või jõuline äkkrünnak.

Ei ole siis ime, kui ma kohtlesin teda nii, nagu säärast sellises olukorras tuleb kohelda: nagu oma surmavaenlast. Ütlesin tigedasti:

„Mis te oigate! Ise kannate mehe nime! Kaotsi ei lähe meist keegi. Ja kui lähemegi, mis sellest siis rääkida!"

„Ega siis enam suud lahti saa teha, kui me vee all oleme," ütles ta tasa ja leplikult. „Nüüd veel saab rää-

kida. Vaatleme kodulinna torne ja teame, et pole meil pääsmist ega tagasitulekut."

Ma ei vastanud talle musta ega valget. Pöörasin selja ja liikusin „küürakate" vahel laevatekil mujale. Vahtisin ahnelt ringi, otsides eset, mida kätte kahmata siis, kui hakkame vajuma. Uurisin kuskil ust, kas on võimalik seda eest ära tõsta. Heaks abimeheks oleks ju niisugunegi tükk, kui see on rinna all ja käed saavad sellest kinni hoida. Aga kas saan selle nii kähku hingedelt ära?

Kui mind nüüd selle murega siin näeks see, kes seisab teiste hulgas rannas, lahkumisveed silmis, kuidas oleks tema minu seisukorra pärast meeleheitel! mõtlesin ma. Aga just tema pärast polnudki ma varunud endale päästevööd, sest olin tahtnud talle näidata, et uppumisohtu polegi karta. Olin kinnitanud, et sõidan, aga ega ma ära jää. Ükskõik kuidas, aga pea olen tagasi.

Olime ju omavahel arutanud sedagi, kas pole õigem minna pakku, kaduda metsa või pugeda linnas peitu.

„Kes see ütleb, mis targem on," oli tema kõnelnud. „Kui seda teaks, et sa nende küüsi ei lange, siis poleks ju mõtlemist. Aga saavad nad sind kätte, siis on teada, mis nad teevad. Lähed sa aga laevaga ära, siis jääb mulle ikka lootus, et sa tagasi tuled."

„Jääksin ja oleksin peidus, aga kui see nii on, nagu ähvardatakse, et omaksed lastakse maha, mis ma siis niisugusest mõttest pähe võtan."

„Kui sul see nõu on, ära siis minu pärast katki jäta. Lähed sina peitu, ei tarvitse minagi siis neid ootama jääda. Tee aga nii, nagu su oma süda käsib."

„Süda käsib minna mobilisatsioonipunkti," olin ma vastanud, sest oma elu kogemustest olin korduvalt

tähele pannud, et nii kujuneb mul viimaks ikkagi hästi, kui ma lasen ka väga halbadel sündmustel ennast pärivett viia.

Olin olnud seni kindel, aga nüüd, kus ma nõutuna liikusin tekil ja otsisin asjata mind avarii puhul päästa võivat eset, nüüd lõi hinges valulema kahetsus, nagu oleksin ma seekord raskesti eksinud. Tundsin ängistava selgusega, et oleksin pidanud valima teise tee.

Niisuguses meeleolus leidsin enese jälle vahtivat üle lahutava veeriba kõige selle poole, mis oli mul'le nii kallis, sest seal oli minu armastus ja minu kodumaa, milledest mind sunniviisil lahutati.

„Ei ole meil meestel muud sõitu kui alla kalade juure," kuulsin enese kõrval vaiksel häälel kõnelevat seda, kelle nime ma ei teadnud ja keda ma mõttes nimetasin Sinimokaks.

„Issand Jumal seda ise mõistab, miks see nii peab minema, aga nõnda see läheb, sest mulle ilmutati unes. Laev võeti meie jalge alt ja me sadasime vetesügavusse, mis algul oli nagu rohelist kuma täis, siis aga läks ikka tumedamaks ja mustemaks ning viimaks oli sedamoodi, nagu vajuksime taeva, aga teate, niisugusesse taeva, mis on meie jalge all kummuli."

Nii kõneles ta mu kõrval.

Mu mõte oli juurelnud sel hetkel pinevalt, kuidas saada päästevöö. Äkki tuligi üsna ootamatu idee. Pöördusin selle ajel Sinimoka poole teda heidutava küsimusega:

„Kas olete täiesti veendunud, et lähete põhja?"

„Teist teed ei ole," vastas ta ja ta silmad, mis näisid istuvat teineteisele liiga lähedal, hakkasid jälle värisema.

„Siis andke oma päästevöö mulle, sest milleks on ta teie ümber, kui te ikkagi upute," ütlesin ma peaaegu käskivalt ja ootasin ise suure huviga, kuidas ta reageerib minu ettepanekule, mis mu enese meelest oli üsna jultunud. Aga ma ei häbenenud seda, vaid olin valmis kasutama ta lootusetusest tingitud nõrkust või ka nõrkusest tingitud lootusetust, mõteldes, et see, kes on kapituleerunud, ei vaja enam mõõka.

Kuulnud minu sõnu, lõi ta kaks kätt kramplikult oma keha ümber oleva autokummi külge, nagu kartes, et ma võin selle talt vägivaldselt ära kiskuda. Ta ei lausunud kohe sõnagi ja pärast ta ei saanud enam vastata, sest järgnes venekeelne korraldus, et peame minema tekilt alla ruumi. Astudes treppi mööda laeva hämarasse sisemusse, tundus, nagu oleks seega alanud laskumine sellesse müstilisse sügavusse, millest Sinimokk oli praegu just oma unenäo järgi jutustanud.

Panime luugialuse nii tihedasti täis, et istudes ühe põlved olid teise kurgu all. Paljud vist mõtlesid ja mõnd kuuldi ütlevatki seda, mida mõeldi:

„Siin on meid nii palju koos, et kui midagi juhtub, siis läheb hirmsaks üksteise tallamiseks, aga välja ei pääse keegi."

„Jah, niisugune on ühishaud merel. Oleme nüüd siia sisse peksetud ja ootame, et see haud aetaks kinni... veemassiga," rääkis sosinal Sinimokk, kes istus otse mu külje vastas ja hämmastas mind sellega, et ta oli jälle minu juures. Mis on siis minus, mis teda tõmbab nii, et ta tahab minu seltsis olla? Kas ta ei märka, et ma ei salli teda? Hälbinud koer hakkab hoiduma oma viimses hädas selle poole, kelles ta haistab enesele poolehoidu. Kas inimese vaist on töntsim? Ei

või olla, et minu vihkamine on talle külgetõmbejõuks. Mis ta minult otsib?

Või on ta mulle millekski nagu saatuse poolt saadetud?

(Hiljem olen mõtelnud, et tema oli see, kes otsis oma saatust minus.)

On vist asjata kordamine, kui ütlen, et ta käis oma halisemisega mulle närvidele sellal, kui mu elutahe kärsitult pääsmist otsis.

Kui mul oleks päästevöö, vahest õnnestuks mul siis laevalt kaduda ja ujuda märkamatult pimeduse varjus või juhtuda võiva segaduse ajal kas mõnele saarele või meid veel saatvale kodumaa rannale. Ja siis oleksin ma varsti jälle selle juures, kes jäi maha. . . .

See oli mõte, mida maksis mõtelda. See kihutas mind üles, sest olin jõudnud otsusele, et seekord on õige talitada nii, et hakkan vastu, et ei lase ennast sündmusest kaasa viia.

Aga kust ma saan päästevöö?

Jälle mõtlesin jultunud lootusega sellele armetule inimesele, kes istus mu kõrval. Kuigi ta ennest oli jätnud vastuse võlgu, oli mulle selgunud ta liigutusest, et ta mingi hinna eest pole nõus andma autokummit.

Mulle meenusid raamatust loetud lood merehädalistest, kes lauatüki pärast võideldes olid valmis teineteist tapma. See nagu õigustas ja kannustas mu kurja mõtet, mis üha enam vallutas mu meeli.

Ma ei kavatsenud oma eesmärki saavutada füüsilise jõuga. Mul oli vaja vaid veidi suurendada ta lootusetust. Taibates seda mõistsin ka, et olin teinud ennest vea, küsides päästevööd enesele. Seega olin ju tähtsustanud seda eset, rõhutanud selle hädavajalikkust.

Otsustasin talitada teisiti. Ütlesin:

„Jah, oleme nagu suures puusärgis. Ja ootame, millal see lastakse märga hauda."

Vaatasin nende sõnade juures temale ja märkasin, et ta silmad hakkasid jälle lõdisema ja ta näol oli jahmatus, nagu poleks ta minult niisugust mõtet oodanud. Arvasin sel hetkel mõistvat, et ta oli oma halba kartust ainuüksi selleks korduvalt väljendanud, et äratada vastuvaidlemist ja kuulda vastupidist. Ta vaeseke vajas lohutust. Ja kui ma seda mõistsin, siis oli mul raske teha seda, mis ma tegin. Jatkasin aga armutult:

„Jah, meie tee läheb vabadusse ainult surma kaudu. Miks karta laevahukku? Kas see on halvem kui pikaldane surm orjuse alanduses ja viletsuses Venemaal? Et sealne elu meid meeleheitele viib ja hiljem või varem enesetapmisele ajab, on selge.

Mehed räägivad, et kui midagi juhtub, siis minevat siin üksteise tallamiseks. Ma ei tea veel, kas ma hakkangi siit välja ronima. Milleks?

Milleks, kui pääsmine on surmas? Ja uppumine on õnnis surm. Paremat ei saa meie kunagi, ei saa ka voodis sulepadjul oodates. Aga ta on hea ja kerge surm ainult siis, kui oled päästevööta.

Päästevöö ei päästa, vaid teeb uppumise ainult piinarikkaks ja pikaldaseks. Kui kohutav on kõlkuda tundide viisi pimeda veesügavuse kohal, mis aeglaselt imeb sinust soojuse ja jõu! Pikkamisi, õige pikkamisi kangestud. Oled asjaosaline, aga ühtlasi ka nagu tunnistaja selle juures, kuidas muutud aegamisi laibaks. Ei ole kellelgi mahti sind veest välja korjata. Raskete elamuste tagajärjel lähed enne hulluks ja siis alles kaotad meelemärkuse ja elu."

Olin selle ütelnud, jäin vait ja vaatasin temale. Ta istus küll noruspäi, aga ei ohkinud ega hädaldanud enam. See oli mulle imelik näha, nagu oleksid mu sõnad teda tugevamaks teinud.

Ta ei tõstnud oma pilku kätelt, mis olid pandud risti ja surutud põlvede vahele. Oli ilmne, et ta tahab sedaviisi vaikida ja olla endamisi segamatult. Kas on tulnud ta rabelevasse hinge nüüd rahu? Või on ta sääraseks muutunud vaimsest jõuetusest, nagu raskesti haige, kes oma nõrkuses tahab vaikust ega saa avada suud?

Mis ta mõtleb?

Kuidas oleksin tahtnud seda teada! Aga ma ei näinud ta sisse. Lasksin tal niiviisi olla, sest ma olin ütelnud kõik, mis olin kavatsenud.

Öösel näis mulle üksvahe, et ta pahiseb sügavasti hingata, tähendab magab. Tema sai head une unustust, aga mina olin kogu aja valvel. Ja ma mõtlesin: nähtavasti on siis hingele heaks varjendiks hirmu eest ka äärmine jõuetus. Seda tunneb põgenev sõjamees, kes vabaneb otsekohe hirmutundest siis, kui ta langeb täiesti kurnatuna maha ega suuda enam liikuda. Siis on tal ükskõik, mis tuleb. Ta tahab vaid lamada rahus.

Säärane oli meie hulgas ja minu vasakul käel.

Kogu öö jooksul kuulsin siin-seal jutukõminat, vaikset vandumist, omaette tasast vilistamist. Alatasa võttis üks või teine taskukella, silmitses seda, ja ikka leidus kuskil nurgas keegi, kes küsis:

„Mis ta näitab?"

Miski ei olenenud siin kellaajast, aga meie olime oma ajaküllases teadmatuses rahutud.

Tema aga viibis nagu sügavas unes.

„Pool kuus," sosistas nüüd keegi. Nõnda pidi siis väljas juba hommik olema.

Varsti seejärel hakkasime kuulma masinate tüminat laevakeres ja mõni aeg hiljem märkasime, et liigume. Nüüd tuli kõikidele nagu teine vaim sisse, sest meie elu suur tund oli käes.

Oli tahtmine tekile minna, et näha, kuidas Tallinna tornid jäävad üha kaugemale maha ja kaovad viimaks hoopis. Näha seda veel ja pidada hiljem igavesti meeles seal, kust silm ei ulatu enam kodumaale vaatama. See oli meie pakiline ja palav soov. Aga meid ei lubatud tekile, ja nõnda jäid meil nägemata ka rannas olijate lehvitused, mis olid mõeldud selleks, et meie neid näeksime.

Kui kaugel juba olime, seda me seal all ei teadnud, aga kaua me sõitnud ei olnud, kui kuulsime kahurite mürinat ja taipasime, et lennukid kipuvad kallale. Ega kulunudki kuigi palju aega, kui laeva tuli raksatus, mis paiskas meid nagu herilaspere kihama, sest oli tunda, et jalgealune vajub viltu, kaldume küljeli ja oleme ehk kummumaski.

Käratsedes ja vihase kärsitusega rüselesime üles ja mina olin selle kannul, kes enne oli mind taga ajanud. Ähmiga edasi rutates nägin vilksamisi, et uks, mille suhtes eile olin plaanitsenud, oli juba hingedelt kadunud.

Läbi kirjeldamatu segaduse tungisime pardani. Jõudnud sinna, kiskus Sinimokk nagu meeltesegaduses enese ümbert autokummi ja heitis selle tekile.

Kui ma olin selle ahnelt üles võtnud ja enese seejärel sirgu ajanud, siis ei näinud ma teda enam. Ta oli üle parda hüpanud.

Küljeli olekus liikus vigase käiguga laev saarele, ja pääsnud olid need, kel polnud määratud uppuda. Mina hoidsin käes päästevööd, mida ma ei vajanud, ja mõtlesin: Kui minul ei läinud seda tarvis, siis milleks oli minus äkki tõusnud see kummaline ja kuri idee? Kas ainult selleks, et saaks minna täide kellegi halb unenägu ja teostuda ta saatus?

Pitseeritud uks

Isesuguse pilguga vaatab majarahvas selle korteri uksele, mille taga teatakse olevat surnu. Ei peeta sündsaks mööduda sealt valju käraga ega koda rõkkama paneva heleda naeruga, vaid püütakse astuda tasa. Kui kahekesi tulles on käsil jutt, siis see kas alaneb sosinaks või katkeb sel kohal hoopis.

Uks, mida muidu vaevalt on tähele pandud, kerkib nüüd esile erisuguse ilmega. Seisab seal oma raamis nagu elusolend või ka hingestatud ese ja on selles surmaloos niisuguseks tähtsaks teguriks, et pimeduse tulles mõni aravereline teda kartma hakkab.

Umbes niisuguse pilguga vaatas majarahvas nüüd ka korteri seitse uksele. See oli pähklipuukarva kirjakasti ja vasest nimesildiga mustjas uks, mil leidus põrmuke punast lakki ja selles pitsati jäljend. Korter oli kinni pitseeritud. Väike perekond, kuhu peale mehe ja naise kuulus nelja-aastane laps, oli küüditatud.

See kõik oli tulnud ootamatult ja oli mõjunud majarahvale mitte vähem masendavalt kui äkiline surm. Kõik olid veel selle raske sündmuse muljete all ning pitseeritud uks, mida tuli ikka ja jälle näha, tuletas seda aina meele. Ukse taga tubades oli nüüd elutu vaikus. Ja ei kuuldud enam sellest uksest käidavat. Ning see kandis nagu nende õnnetute kurja saatuse märki,

seda salapärast pitserit, mis hakkas silma punase valutava haavana.

Nagu surma puhul, nõnda armastas siingi majarahvas, niipalju kui seda sel tigedal ajal kohal oli, kokku tulla ja ühiselt arutada seda, mis oli juhtunud, kuidas üks või teine oli seda algul läbi une kuulnud ja hiljem ukse vahelt oma silmaga näinud, ja mis inimesed need olid, kel nii halvasti oli läinud.

Kuna aga varsti pärast seda sündmust vastaskorteris elunev advokaat oma nägu enam koju ei näidanud ja peatselt puhkenud sõja järel mitmed pidasid kasulikuks lebada simulantidena haigevoodis, et pääseda mullatöödele minekust, siis jäid sellesse nagu väljasurnud majja peamisteks eluinimesteks, keda veel liikvel võis näha, leskproua Anette Poobus, kes elas küüditatute korteri all, ja vanahärra Villem Kamal, kel oli noor naine, aga seegi oli sõitnud hiljuti kuhugi maale.

Alati musta riietatud hõbehalli peaga proua Poobus, kes muidu nii mõnigi kord oli tagunud harjavarrega vastu lage, et rahu saada, pani oma luised käed kurgu alla risti ja kõneles:

„Küll on neist kahju, näe, minugi elu on nüüd nagu tühjaks jäänud: pea kohal on niisugune surmavaikus, ei kippu ega kõppu enam. Mõtlen ikka, kus see vaene laps nüüd on ja kas tema seda läbi teeb. Ei mina seda usu, ta oli hellitatud ja õrnalt hoitud.

Lasi aga pealegi seal ülal kõrdi ja kõrdi ringi, jalgratas või mis tal seal oli. Kogu laepealne oli tema kära täis, ei mina mõista, mis ta seal teinekord paugutas, olid tal kurnid või mis asjad, ikka plaksakas ja siis veereb kilinal-kolinal laiali. Ei ta väsinud ega keelanud teda keegi, võttis poole ööni, nii et vahel tegi

meele pahaks, laps ei näe magada... Oli harjunud seda tegema, mis tahtis. Kas niisugune aru saab, miks ta äkitselt peab trellide taga vaguninurgas kinni olema!"

„Ega see kell veel kolm vist olnud, kui ärkasin kangesti kõvade sammude peale, mis kostsid koridorist," jutustas vanahärra Kamal, endine raamatupidaja, nüüd pensionita jäetud pensionär. „Mul käis kohe kehast läbi, et õige asi see ei ole. Tahtsin välja vaatama minna, aga naisterahvas keelas, tal ju kange mure, et jääb minust ilma."

Nüüd pidi proua Poobus selle kurva jutu sekka tahtmatult naeratama, sest tema oli vanahärra noore naise suhtes veidi teissugusel arvamisel, kas põhjendatult või mitte, seda me ei hakka uurima.

„Mõtlesin esimese valuga, et viivad mehe ära," jatkas vanahärra. „Siis aga kuulen läbi seina, et laps kästakse riidesse panna, aga proua vastab imeliku häälega, et ta ei saa. „Miks ei saa?" käratatakse peale. Käed ei kuule sõna, näpud on nii nõrgad, et ei saa midagi tehtud. Vaata, küpsetas ta nii ära, et jõud kadus ihuliikmeist...

Minu naisterahval läksid seda kuuldes silmad märjaks, ja tema ütleb, et kui läheks õige ise ja paneks lapse riidesse. Nüüd jälle mina keelasin, et kui seal niisugune asi on, et isegi lapsele ei anta armu, siis hoidu eemale."

Nõnda kõneles vanahärra Kamal.

„Kenad ja mõistlikud inimesed olid, polnud neil kellegagi halba sõnavahetust. Miks just niisuguste käsi nii kurvasti peab käima, sellest küll aru ei saa!" kurtis proua Poobus.

Läbi ümmarguse akna langes kustuvat õhtuvalgust kasinalt trepikoja hämarusse, kus seisis kaks vanainimest, kes rääkisid äraviiduist haletsedes ainult head, nagu tehakse surnute puhul. Ja pitseeritud uksel seal pimenevas nurgas oli niisugune kuri jume, et paha oli sinnapoole vaadata, nagu kardaks sealt eneselegi midagi halba. Oli niisugune kõhe tunne, mis võttis proua Poobuse kitsad õlad värisema. Nagu hääl reetis, ei olnud hirmust vaba ka vanahärra Kamal.

Mida nad kartsid?

Kas seda ähvardavat julmust, mida see aeg täis oli? Või ikka tõesti vaimu, mis näis nagu kollitavat surnud korteri musta ukse juures pimeduses?

Ühel päeval, kui majarahvast juhtus kodus olema ainult proua Poobus, kostis tühjaks jäänud majas kummaline hääl. See oli kurb ja üdini tungiv ulumine, mis tuli küüditatute korteri poolt. Mitte tubadest, vaid oli nii, nagu seisaks keegi pitseeritud ukse taga ja anuks haledasti nuttes sisselaskmist.

Et see juhtus päise päeva ajal, siis jatkus proua Poobusel julgust minna üles asja selgitama, kuigi ta oli tõsiselt ehmunud, nii et pidi enne võtma palderjani.

Ülal nägi ta väikest musta koera, kes niuksus kaeblikult ja kogu kehast värisedes avaldas kannatamatut soovi pääseda pitseeritud uksest sisse. Inimest silmates liputas ta alandlikult sabaga, nagu küsides sellega abi, aga proua Poobus oli niivõrd ärritatud ja pinevil meeltega, et pahvatas koera peale tigedaid sõnu ja ajas ta väevõimuga, kui ta ei tahtnud lahkuda, trepist alla ja siis ka välisuksest tänavale.

Kas see imelik must loom jäi maja ette veel vaatama või kadus ta väljas nagu tina tuhka, seda proua

Poobus ei teadnud hiljem teistele ütelda. Aga seda ta võis kinnitada selge sõnaga, et mustal kogul on olnud isesugused roheliselt põlevad silmad.

„Kui see ainult koer oli ja muud ühtigi," kõneles proua Poobus, „siis mis asi ajab teda võõra ukse taha nutma? Niisugust asja ei ole, seda võib igaüks ise mõtelda, sest koer ei ole loll loom, tema teab, mis ta teeb."

„Imelik see on, aga mis ta muud ikka oli kui koer," arvas vanahärra Kamal.

„Mina mõtlen, et üks neist on juba surnud, olgu siis kes tahes," vastas leskproua. „Muud see ei või tähendada. Kaebab ukse taga, tahab nagu koju tagasi, aga mine tea, mis teda takistab, kas see pitser või. . ."

„Eks nad tagasi igatse muidugi, aga ega nende südamevalu koera kujul siia ukse taha saa tulla," ütles Kamal, see enamlaste ajal degradeeritud pensionär. Ja viivu pärast lisas ta mõtlikuna: „Kuigi inimene on nüüd tõepoolest nagu koeraks tehtud, sest tal ei ole enam inimese õigusi ega vabadust. Tahad sa või ei taha, seda sinult ei küsita, vaid nabitakse natist kinni ja viiakse ei tea kuhu, pannakse kett kaela, ela seal — täitsa nagu kutsikas."

„Ütlesite, et ei saa siia ukse taha tulla," rääkis proua Poobus. „Elus inimene muidugi ei saa kodukäijaks hakata. Seda ma ju räägin, et keegi neist peab surnud olema."

„Mis te nüüd niisugust juttu ajate!" pahanes vanahärra. „Kes neile seda „pead" peale paneb? Kui nad ikka muu pärast elus seisavad, ei nad siis sellepärast pruugi hinge heita, et see koera-natt siin käib. Või mine tea, kas teda on olnudki."

„Ah koera? Et kas on olnudki? Kui mina ütlen, et oli. Ei tea, mis suurt kasu ma sellest saan, kui ma teil, vanal mehel, silmad täis valetan?"

„Pruugib siis kohe valetada. Veri ju rikutud..."

„Kellel? Kas minul?"

„Teil ja igaühel, sest ega see aeg kellegi tervist kosuta, pigem ikka logistab ära. Veri rikutud, siis ei saa isegi aru, mis silme ette tuleb."

Proua Poobus oli parajasti suud avamas, et vastata, kui ta äkki midagi märkas ja siis kohe kiiresti sosistas:

„Tuleb!"

Seejärel tekkis trepikotta hauavaikus. Siin oli jahe hämarus, ainult ühte kohta paistis kullakarva päikesevalgust, mis langes mürkrohelisele seinale, kandes sinna üle ka need varjud, mis tulid aknale käsu kohaselt kleebitud paberiribadest. Need olid sõjatähiste varjud.

Pinevas vaikuses liikus mööda treppi ülespoole häätetult nagu vaim väheldane koer, kelle silmad põlesid mustades karvades nagu jaaniussid pimedas öös. Inimesi nähes jäi ta nõutult seisma, liputas korraks aralt saba ja usaldas siis ikkagi edasi tulla.

Kaht vanainimest valdas imeline tunne, mis pani kohmetama ja vaikima. Seisti ju tõepoolest mõistatuse ees: mida see must loom siia otsis? Selle taga pidi olema mingi saladus, ent missugune, seda ei teatud, ja see tegi rahutuks.

„Ärge teda segage, vaatame, mis nõu tal on," ütles Villem Kamal. Seejärel püüdsid nad mõlemad seista täiesti liikumatult nagu raidkujud seal, kus nad olid.

Koer lähenes üsna aeglaselt, ilmse usaldamatusega, saba häbelikult jalge vahel ja ise kõigiti valmis kiu-

nudes alla punuma, niipea kui peaks ilmnema hädaoht. Uurides oma roheliselt põlevate silmadega kartlikult „raidkujusid", möödus ta neist peaaegu roomates. Siis aga tundis ta ennast jälle vabamana ja jooksis kohe pitseeritud ukse taha. Ajas seal ninaga haisu, istus siis ootavana maha ja hakkas kannatamatult haledasti niuksuma.

Kas ta oli ainult kodutu koer või oli ta sellisena tolle aja inimeste hirmsa saatuse võrdkuju?

Proua Poobus vahtis vanahärra Kamalale silma sisse, et kas näete nüüd ja kuidas teie seda oskate seletada.

Hulga aega valitses vaikus. Siis nad märkasid, et koeral on vaskplaadiga rihm kaelas. Vahest on sellel omaniku nimi? See seletaks kogu saladuse.

Nad otsustasid koera kinni püüda. Kummargil, käed laiali, liikusid nad pitseeritud ukse poole, aga must koer veeres väledasti nende jalge vahelt läbi ja vajus trepist alla. Ning oli kadunud.

„Läks, siis läks," arvas Villem Kamal. „Koer ta oli, sest kust võtaks vaim koeranumbri? Missugune asutus selle vaimule välja annaks?"

„Ega meie tea, mis kirja või sõna ta kaelas kandis," vastas proua Poobus. „See jäi meil ju nägemata. Ja kui ta muud ei olnudki kui koer, siis on see ikkagi imelik asi, et ta siia kipub. See peab midagi tähendama."

Aga mida?

Vastus sellele leidus nagu õhtuhämaruses trepikoja pimedais nurgis. Oli seal ja kollitas, kuid ei ilmutanud ennast täielikult siiski. Vastus peitus nagu selleski, mida tajuti: kurnavas hirmus, mis võttis söögiisu ja une, sest südamed registreerisid oma värinate kaudu mingi jubeda ja tohutu õnnetuse lähedust.

„Kogu öö jooksul pole ma silma kinni saanud," kõneles proua Poobus järgmisel hommikul. „Vaevas mind nii ära, et ma praegu vaevalt jalul seisan."

„Kuidas nii, kallis proua? Kas ta jälle tuli?" küsis Villem Kamal.

„Pange tähele, ta ei tulegi enam," vastas proua Poobus. „Juba pääsis sisse."

„Kuhu?"

„Südaööl oli juba oma korteris. Käis lae peal, aga niisuguste pehmete põntsudega, ikka inimese moodi küll, aga teistmoodi ka, nagu oleks teda muist õhus olnud või kuidas, ei mõista kohe ütelda."

„Kas koeraküünte kribina moodi?"

„Ega ta oma toas enam koer ole. Seal tal inimese jala astumine, ainult pehmemalt ja tasem. Kes see neist küll peaks olema? Mina arvan, et laps, tema oli kõige nõrgem."

„No kuulge ometi, mis teie ikka sedaviisi räägite, et on surnud ja surnud. Nende elu on meie eest kinni pitseeritud nagu nende kortergi. Ei tea mina ega teie nendest midagi. Seepärast ei ole õige ütelda, et on surnud. Soovime ikka, et nad elus ja alles oleksid. Ehk aga niisugused mõtted on nendele seal nagu toekski, kes seda teab."

„Aga ta käis ju öösel lae peal."

„Laps?"

„Keda muud ma mõistan arvata."

„Kuulge, proua Poobus, kui majas tõesti peaks kummitama, siis mõtelge, et siin on elanud enne neid mitmed, kelledest meie midagi ei tea, mis nende hinge peal võis olla. Mis kurja see süütu laps siis tegi, et temale pannakse peale kodukäijana ringi kolistada?"

„Kurja? Kodukäijaks ei aja neid iga kord süü, vaid teinekord ka kange armastus ja igatsus. Nii oli ka minu õndsa mehega."

„Mis temaga oli?"

„Ta käis pärast oma surma kodus."

„Et teid veel armastada?"

„Mind? Ma arvan, ta käis koera pärast, sest seda ta armastas nagu oma silmatera, ja see igatses ta järele ka nagu hull."

„Siis teie olete vaimu näinud?"

„Näinud? Seda ma ei saa ütelda. Ma arvan, et koergi ei näinud teda, kui ta äkki pimedas toas rõõmu pärast vinguma hakkas, aga täpselt niisuguse häälega, mida ta tegi ikka siis, kui mees koju tuli. Nüüd aga oli südaöö ja uksed olid lukkus ja — mees oli surnud!"

„Nägi vist oma peremeest unes."

„Ehmusin kangesti ja keerasin tule põlema. Eks tema käib mööda tuba, nina püsti, ajab haisu ja vehib ise sabaga liputada. Tundis ta lõhna, vaata, kuidas vaim ennast teinekord ilmutab."

„Teie ei näinud teda?"

„Ma nägin koerast ära, et ta oli toas."

„Ja mis pani teda seal käima, mis te arvate?"

„Armastus ja igatsus. Nii kaua käis, kui ühel hommikul oli koer külm. Oli viinud ta enesega kaasa."

„Aga mis seda last siia ajab, kui ta tõesti peaks?..."

„Eks ta igatse tagasi siia, kus tal hea oli elada. Tahaks veel oma õnnemaal mängida..."

„Küllap ta seda võib tahta... Aga, proua Poobus, mis te arvate, kas elus inimese vaim saab rännata vaimuna?"

„Ei, niisugust asja ei ole."

„Niisugust asja ei ole. Aga eks ole kahju, et seda pole. Pole mina siiamaani niisuguseid lugusid uskunud, aga nüüd on säärane aeg, et heameelega tunnistaks tõeks kõik muinasjutud ja vaimud, kui aga saaks."

„Kust see tahtmine nüüd tuleb?"

„Saaks veel muinasjutu-väega inimese vaimule vabadust. Hea oleks igasugune moondumine, kas koeraks või kelleks tahes, kui aga sel viisil pääseks julma aja küünte vahelt minema. Kogu südamest sooviksin niisugust võluvõimu, mis tooks selle lapse sealt tagasi, tooks nad kõik oma korterisse tagasi."

„Laps on tagasi. Passige peale, enam see must koer ukse taha ei tule."

Nad valvasid kogu päeva. Koer ei tulnud. Kas ta oli leidnud oma peremehe? Oli kuidagi tänaval otsa saanud? Või tuli uskuda proua Poobuse juttu? Ei tea. Üks aga oli kindel: nendel hakkas sel õhtul õudne sellest, et koer ei tulnud.

Öösel voodis lamades teritas vanahärra Kamal tahtmatult kõrvu: kas on õige see, mida teine päeval kõneles, et pitseeritud korteris keegi nagu käib? Kui kuuleb tema sinna alla, siis peaksid need sammud ka siia, kõrvalkorterisse kostma. Või on ühe meeled arenenud nii, et ta saab vaimudega kontakti, aga teisel puudub see võime. Elame ehk nendega segamini ühes maailmas, aga ei näe neid, nagu ei näe meie oma silmadega mõndagi, mis ometi on õhuruumis olemas.

Avastamata maailma on rohkem, kui keegi suudab aimata. Kes ei usu, vaadaku minevikku: kuidas inimkond on igasugu masinate, riistade ja aparaatide abil tükkhaaval avastanud selle, mis on algusest peale olemas. Enne avastamist aga oli see meie eest varjul,

nagu on varjul praegugi palju, mille olemasolu meie ei aima. Tuleb aeg, mil leiutatakse vastuvõtuaparaat, mis püüab kinni vaimude hääled. Siis saame teateid saladusriigist, mis seni on olnud seitsme pitseri taga.

Nõnda mõtles vanahärra Kamal. Seejuures ta oli täiesti ärkvel. Mõtelda võib ju ka suikudes. Teinekord isegi väga suurejooneliselt ja värvikalt, sest poolunes viibimisel ei jää mõte paljaks mõtteks, vaid võtab kuju, muutub pildiks, saab loominguks.

Praegu aga ei viibinud vanahärra unetaolises olekus. Ta oli kaugel tukkumisest. Oli vaid endasse süvenenud. Mõte kummitusest oli hoidnud ta meeli algul pinevil, ta oli olnud erk ja valvas, kuid edasi mõteldes oli tulnud temasse asjalik ja üleolev rahu. Äkki aga põrutati ta sellest rahulikust meeleolust hoobilt suure ärevusse: kõrvalkorterist kostis kolistamist. Oli nii, nagu oleks keegi läinud vastu tooli ja see siis karanud karjatades mööda põrandat tagasi.

Vanahärra oli ajanud enese voodis ehmatusest istukile, ta suu oli avali ja silmad kohkumisest suured. See oli tema elus esimene kord, kus ta kuulis vaimu. Ta oli seda tõesti kuulnud, selles polnud mingit kahtlust, sest kõrv ei võinud siin petta.

Oli imelik ennast tähele panna: ta ei julgenud pimeduses liigutada, nii oli see temasse mõjunud. Kui nüüd veel ilmuks vaim ja kõnetaks teda, mis siis temaga juhtuks? Kas ta kannataks selle välja või variseks kokku? On vist väga hea, et paljugi on siin maailmas meist eraldatud saladusseinaga.

Veelgi parem oleks, kui saaks selles maailmas tagasi tõrjuda saladusseina taha teadmatusse ja seega ka olematusse mõningaid neidki masinaid, õpetusi ja vaime,

keda me ülihästi tunneme. Niisugune mõte tuli inimesele sel armutul ajal, mil teda oli ähvardamas loendamatu hulk hädaohte.

Kuidas oli vanahärra Kamal tunnud hirmu siis, kui ta küüditamisööl oli kuulnud kõrvalkorterist raskeid samme, millest oli mõistnud, et toimub midagi õudset.

Ja kuidas ta värises praegu, olles kuulnud tühjas korteris kolistamist. Mis õudset tegu seal siis nüüd tehti, et süda oli hakanud sees vabisema?

Kannatamatult ootas ta hommikut, et küsida proua Poobuselt:

„Kas teie ka öösel midagi kuulsite?"

„Eks ta kurnid jäid vist siia, kes neid kaasa võttis," arvas proua Poobus. „Sedamoodi kolin see oli."

Nad ehk oleksid selle imeliku öise kolina üle pikemalt arutanud, aga sel hommikul jõudis linnale üsna lähedale kahurikõmin, mis oli juba mõni aeg tagasi hakanud kostma kaugusest nagu liginev kõuemürin. Nüüd see edenes kiiresti ja lõuna paiku läks päris raju lahti. Aknaklaasid võpatasid, värisesid ja karjatasid oma kliriseva häälega. Taevaalune kohises ja oigas, nagu oleks see täis pahu vaime, nagu polekski see enam taevas, vaid põrgu.

Nad läksid keldris varjendisse ja jäid sinna selleks päevaks ning järgnevaks ööks. Keegi ei tunnud tühja kõhtu, kuigi nad polnud hommikust peale iva hamba alla saanud. Üksi ei tahtnud olla keegi, seltsis oli nagu kergem taluda seda, mis tuli läbi teha.

Südaööl oli üksvahe vaiksem. Vanahärra Kamal usaldas siis tõusta treppi mööda teisele korrale, et vargsi välja piiluda, sest teda ja teisi huvitas küsimus, mis toimub linnas.

Ümmargune kojaaken oli tulikahjude kumast punane nagu maailma õudsest vihast veretav silm. Kurjaloomulist punast paistet langes surnud korteri mustale uksele. Seal see muutus nagu elusaks ja ennast liigutavaks. Verine vari seisis ukse taga ja ootas.

Ja vanahärra Kamala kõrvadele viirastas äkki, nagu oleks pitseeritud korteris kell helisenud. Kas vaim oli surunud kellanupule? Keda see punane vari siin siis veel taga nõudis?

Hakkas õudne. Ei olnud enam midagi kindlat. Jalge all ja ümber oli löönud kõik vankuma ja murdus, isegi reaalsuse piirid.

Ta läks kiiresti tagasi teiste juure varjendisse ja ütles, et linnas on hirmus öö.

Hommikul jäi väljas haruldaselt vaikseks, nagu oleks sõda tapnud öösel linna, teinud ta vagaseks.

Kas istuda edasi varjendis või tulla nüüd välja?

„Kui vaja, eks me oska siis siia tagasi pugeda," arvas Villem Kamal. Ta läks ees ja teised tulid ta järel. Nad ei olnud veel ehk kümmet sammugi astunud, kui ülalt kostis ulumist.

Nüüd oli see must koer jälle seal ukse taga. Kuigi ta seal kedagi ei näinud, vehkis ta ometi rõõmsasti sabaga liputada, nagu silmaks ta selle vaimu, keda ta armastas.

Imelik! Tõesti imelik!

Nad jäid seisma, vaatasid ega osanud veel midagi ette võtta, kui nende selja taga tuli trepist üles võõras mees. See oli noor ja heledajuukseline. Kandis seljakotti. Nägu oli imelikku naeru täis.

Must koer märkas teda, jooksis vastu ja hakkas rõõmu pärast kiljudes ta najal üles hüppama. Noor-

mees istus trepiservale, võttis koera embusse ja kõneles:

„Ah, sina nadikael küll, pidid mind peaaegu sisse vedama! Aga see pole sinu süü, malka anname Helmile, mitte sulle. Lubas sind hoida nagu oma silmatera, aga niisugune ta lubadus oli! Ei vaadanud su järele, said tulema. Ja on sinul ka nina, välja uurisid, kus ma olen. Mu enda süü oli ka, käisin ju enne siin ukse taga vaatamas, kas on korras."

„Vabandage, kes te olete?" küsis proua Poobus, segades ennast kannatamatult noormehe jutu ja koera vingumise sekka.

„Ah mina?" tõstis võõras naeratava näo. „Olen mobiliseeritu. Õigemini küll väejooksik."

„Kust te tulete?"

„Sealt," näitas noormees pitseeritud uksele. „Ei olnud mõtet lasta ennast ära viia. Mehed pugesid, kes kuhu mõistis. Mina otsustasin, et siin on kõige kindlam, et las nende pitser kaitseb mind nende eneste eest."

„Ja kaitseski," sõnas vanahärra Kamal.

„Jah, kõik läks hästi," vastas noormees, kuid ta lõbus pale muutus äkki tõsiseks. „Aga täna öösel käis veel keegi ukse taga helistamas."

„Ah ikka helistas!" hüüatas vanahärra Kamal ilmselt kohkununa.

„Mõtlesin, et nüüd on neil hais ninas, tullakse järele. Aga . . ."

„Mis siis juhtus?"

„Jäi sellega. Helistas ja kadus ära."

„Kes see võis olla? Mis inimene siin öösel siis ümber hulkus? Ja kes siis nii arutu on, et helistab pitseeritud

ukse taga?" arutles proua Poobus ja küsis siis äkki võõralt:

„Pitser peal, kuidas te sinna sisse saite?"

„Aga sain," vastas noormees. „Ma pole kunagi varga-ametit pidanud, aga siin sain sellega hakkama, et ronisin rõdule, muukisin akna lahti ja elasin seal sees nagu härra poeg."

Päikesevalgust paistis läbi ümmarguse akna trepikoja süngesse hämarusse. Noormees naeris. Ta naeris valjusti ja kaua ning rõõm pääsmise üle pani ta hääle helisema.

Otsiv hääl

Mälestusi metsaelust

1.

Sel aastal oli haruldaselt päikeseküllane suvi, missugust meie maal harva juhtub. Ilm seisis pikemat aega pilvitu ja täiesti vaikne, nii et kõik suitsud läksid otse üles. Ning neid suitse oli palju.

Nüüd oli jälle üks niisugune juulipäev. Küllap ta ehk oli seal õitsva ristikunurme ääres metsaveerel kauniski, aga meie ei märganud seda.

Meie meeled olid masendusest nürid. Olime kohmetud ja nagu halvatud neist sündmusist, mis olid paisanud meid siia põgenikeks.

Me ei teadnud midagi oma kodudest, mis olid linnas, kus juba mitmendat päeva mässasid tulikahjud. Meil polnud teateid omakseist, kelledest kurjad sündmused olid meid lahutanud. Ning meie käsi polnud käinud halvemini ega paremini kui teistel, kes rändasid meie laagrist mööda.

Olin ööbinud vana kuuse all, põsk pihu peal ja ise täiesti Issanda hooleks metsas, mis oli meie vaenlaste võimuses. Nüüd istusin sealsamas ega teinud midagi.

Inimesed olid paisatud siia metsaveerde lamama õnnetuina ja tarbetuina nagu laevariismed mööda mereranda pärast avariid.

Seal ilmus metsast võhivõõras mees. Ta oli vestiväel, ta kaenlaalused olid märjad ja ta hingeldas. Ta küsis ning tal oli rutt sellega, mis ta ütles:

„Jõudu, mehed! Kas olete sinise pluusiga naist näinud, mu abikaasa on kadunud?"

„Jõud on hea! Niisugust pole siin vist näha olnud. Või kes see oskab kõiki tähele panna."

„Heledate juustega, tema tunneb kohe ära."

„Võib-olla on läbi läinud, aga kuhu keegi praegu läheb, kust teine seda teab."

„Ta ostib mind taga, ma ei tea, kus ta on."

„Jah, praegu on paljudega niiviisi, et üks ei tea, kus teine on. Meil endilgi, näe, jäid linna... Mis neist nüüd saanud on..."

„Kas keegi pole minunimelist küsinud? Eks ta ikka oleks inimestelt järele pärinud, kui ta siit oleks läbi läinud."

„Küll ehk oleks. Aga ega ma kogu aja siin puu all ole istunud. Ja pole mina ainuke, kellelt küsida. Või kes siin seda teabki, mis teise nimi on."

„Tal on sinine pluus seljas," kõneles mees oma juttu... „Tema tunneb kohe ära, ta on niisuguse lahke näoga..."

Me ei mõistnud talle enam midagi kosta. Ta vahtis meile veel küsivalt otsa ja läks siis pool joostes edasi ning ta higine vestipiht vilkus puude vahel. Ja kui see oli juba kadunud, siis kuulsime veel kaua hädahäält otsivalt hüüdvat:

„Maria! Maria!"

Mina polnud paremas seisukorras. Mu oma süda ajas sees sama pilli:

Maria! Maria!

Hing karjus, aga suu seisis kinni. Jalad aga ei tahtnud paigal olla, sest rahutus oli mu sees. Pidin jälle minema ja seisma seal, kus avanes vaade kauguses asetsevale linnale.

Põllu ääres oli mustendav trobikond inimesi. Seal me olime seisnud ja vahtinud kõik need päevad hommikust õhtuni. Olime nagu üks pere, kuigi mina ei tunnud nimepidi neid habetunud noori isandaid ja neid agulinaisi, kes elutsesid siin võsastikus.

„Tere hommikust! Mis uudist?"

„Vaadake, eks ole, Maarja kiriku torni ju pole enam."

Tunnistasin linna kontuure, mis paistsid meie kätte üle heledasti valgustatud viljapõldude suitsusest kaugusest.

„Teravikku pole enam, midagi madalat ja tömpi on järele jäänud," ütlesin, mida nägin.

„Püha Maarja! Püha Maarja!" sosistas nagu unes mu kõrval vanaeit.

„Ma elasin üsna seal läheduses," ütles keegi, kellel nüüd oli teade käes, et tuli on tema kodust üle käinud. Ja tal ei olnud enam lootust, et ehk jääb alles.

Teine sõnas rõhutud, madala häälega:

„Ära hävitavad kogu meie linna."

Ning kolmas küsis mure ja tüdimusega:

„Kaua see veel niiviisi kestab?"

Vastus ei seisnud meie käes.

Kogu öö oli olnud vaikne, polnud laskmist. Olime kuulnud venelaste hääli ja nende traktorite kärinat.

Nad paigutasid tavaliselt öösiti oma kahureid ümber. Sel hommikul hellitasin lootust, et nad on vargsi taandunud.

Äkki aga hakkasid metsad jälle meeletult lajatama. Nende patareid saatsid taas hävingut linna. Õhk kohises ja oigas ning surm läks uludes üle meie peade sinnapoole, kus olid meie kodud.

Maria! Maria!

2.

Kes on see, kes tuleb sealt teiste põgenike hulgas? Kaabu kuklasse lükatud, kulmud kõrgel ja prillide taga lai õudus.

Tuglas ruttas redupaika otsima Salatsi järve ääre, mis on seotud ta noorusmälestustega, sest siin on ta poisikesena olnud ja elanud. Siinsamas on Nuusti talu, mille katuse all on olnud kunagi ta ema kodu.

Sealt tuli Tuglas sel kurjal ajal varju otsima. Aga Nuusti talus olid mitte ainult toad ja rehala, vaid isegi kõik välised seinaääred põgenikke kuhjaga täis. Nad olid kleepunud kramplikult hoonete külge, nagu kartes mingit nähtamatut uputusvoogu, mis võiks nad kaasa kiskuda ja hukatusse viia.

Jah, hukkumist nad kartsid mujal rohkem kui siin, sest mets oli kole: seal liikus punaarmeelasi, ja teada oli, kuidas nemad vaatasid inimesele, kes redutseb metsas, — see oli bandiit.

Me jäime kuuse alla bandiitideks. Meie habemed kasvasid ning me metsistusime väliselt jõudsasti. Elasime lepaokstest onnides ja meil polnud ajalehte.

Uudiseid saime teisiti.

Tuli väike tütarlaps talust, froteerätik õlal, ja läks järveranda, et supelda, sest suvepäev oli ilus. Sammus meie onnist mööda ja ütles:

„Õpetaja Vooremaa on linnas tapetud. Kogu vangimaja täis inimesi on maha lastud, ei tea mitusada kohe."

Tütarlaps läks järve end karastama. Meile jäi kuuldust jäine kangestus ihhu.

Tundsin, et vajun kuidagi kokku, mingi raskus litsus vaimselt ja füüsiliselt maha, nagu oleks õhus midagi ränka.

Meenus kunagine massimõrv Krediitkassa keldris. Nüüd — vanglas. Tänapäeval toimitud hirmus tegu ulatas käe teisele, mis seisis jälgina minevikus.

Teravasti tõusis hinges hoiatav mure, et meie üle siin on veel see võim ja see vaim, kes sooritas vanglas mahalaskmised.

Tundsin ka ennast olevat nagu vangla ühes nurgas — nende poolt veel üles leidmata. Iga hetk võivad tulla...

Olime metsas, kuid vaatasime kartlikult ümber ja kõnelesime sosinal, nagu ei usaldaks enam puidki.

Tuglas ütles:

„Kuulda oli, et ka Parijõgi on paari päeva eest vangistatud."

„Siis ei ole enam tedagi."

Mu silme ette kerkis elavalt Parijõe pale, mis oli alati kahvatu, kuid keda ma oma visioonis nägin nüüd elutuna. Ning mulle meenus viimne kohtumine temaga siis, kui sõda oli juba lahti.

Siis temagi on nüüd maha lastud!

Ning oli loomulik tolle aja kohta see, et me ei küsinud: miks on seda temaga tehtud?

Vahtisime eneste ette maha ja vaikisime. Kunagi varem pole ma teinud niisugust leinaseisakut kui siis.

Tütarlaps tuli tagasi, ta juuksed olid märgadena siledad ja sirged. Ning ta ütles:

„Järve ääres räägitakse, et taludest aetakse kõik inimesed välja ja majad pannakse põlema."

See tundus tõena.

Eelmisel ööl oli kaks punast sõjameest sattunud meie onnile ja meid väga umbusklikult uurinud ning lõpuks annud kategoorilise käsu, et me hommiku tulles lahkuksime siit ja liiguksime — Leningradi poole.

Maarjamaa! Maarjamaa!

Meie olime jäänud paigale.

Kas ei tuleks nüüd siiski siit minema hakata, et olla peidus kuskil mujal?

Inimesed olid kleepunud kramplikult hoonete külge, nagu kartes mingit nähtamatut uputusvoogu, mis võiks neid siit lahti kiskuda ja kaasa viia.

Hooned põletatakse maha...

Tuglas ütles:

„Ma kardan, kui nad hakkavad taganema, siis nad ajavad siit kõik inimesed endiga kaasa."

Loomakarjad olid juba läinud.

Õhtul, kui taeva ühes servas punas eha, teises kumasid linna kohal tulikahjud, läksime järve taha.

Vaatasime valmis tiheda padriku, kuhu hädakorral kaduda. Mina mõtlesin: olla seal kas või kummuli maas ja hoida kümne küünega paju juurtest kinni, et jääda alles ja olla sinu juures, mu verivaene maa!

Ei lahku sinust mingi hinna eest, mu tühipaljas elu!

3.

Põlluseljandikule, kustkaudu tee tuli linnast, ilmus musti punkte. Üks, kaks, kolm... viis. Need liikusid ja lähenesid kiiresti.

Ikka veel põgenikke!

Iga päev olin läinud mustadele punktidele kaugele vastu valusa lootusega leida see, keda igatsusega otsisin.

Maria! Maria!

Olin näinud teda igas eemalttulijas ja olin kohanud aina võõraid, kes põgenesid oma koorma all kõveras, näod nõretamas higist ja õhetamas nagu saunaleilist tulles.

Olin neid küsitelnud, mis toimub linnas.

„Noh, kuidas seal on?"

„Ärge parem küsige."

Olin kõik need päevad aidanud taluda sealt tulijate kandameid, koheldes neid kogu selle liialdatud hellusega, mis mul oli selle jaoks, keda ma seni ei olnud leidnud.

Nõnda tänagi. Kohtasin neid kaugel põldude vahel. Üks, kaks, kolm, neli. Nad tulid keldreist, kus nad enam ei suutnud olla. Nende näod kõnelesid rohkem kui nende suud. Nad olid kahmanud kaasa tühist kraami, isegi saunanuustikud, ning unustanud maha oma tähtsaimad asjad.

Tervitasin ja ütlesin lahke sõna. Nad möödusid. Mina aga jäin paigale, ma tahtsin ära oodata ka selle, kes oli veel tulemas, tolle viienda punkti. Tema koorma tahtsin võtta oma õlale ja sammuda siis ta kõrval tagasi metsa.

Ta lähenes aeglaselt. See oli vana naine. Tal oli must pühapäevarätik peas, nagu läheks ta kirikusse. Hall pluus, kannuni ulatuv roheline seelik, mis lohisedes riivas jalgtee serval suviseid rohtusid.

„Tere, ema!" sõnasin ja tundsin sel hetkel, et armastan rohkem kui kunagi varem oma rahvast nüüd, mil ta oli tehtud nii vaeseks ja tähtsusetuks.

Ta võttis mu tere vastu. Ning alles siis märkasin, et tal pole koormat, mida oma kukile küsida.

„Noh, tulete päris palja käsi. Matsite vist varanatukese ilusasti peenardesse."

„Ei matnud," vastas naine ja oli oma tõsiduses tähtis, rohkem sõnu ei lausunud.

„Kuidas seal nüüd on?" pärisin mina. „Räägiti, et nad ajavad inimesi linnast välja. Ons see tõsi?"

„Ega ta vale ole. Kahel korral toodi käsk, et pead välja minema."

„Nüüd siis tulitegi?"

„Pole nende käsk mind tulema ajanud. Käratasid küll peale, et kui sind siit veel leiame, siis laseme maha."

„Noh, ja siis?"

„Elasin edasi. Nende käsust nüüd... Eks see ole teada, miks nad välja ajavad. Siis parem korterites tuhnida ja ära tassida."

„Siis vastu keeldu jäite edasi, et olla kodu kaitseks."

„Näh!" hõikas eit valjusti, et nii see on, nüüd võõras on tabanud naelapea pihta.

Ma ütlesin:

„Mis teie seal parata oleksite saanud, kui nad kurja mõttega oleksid tulnud?"

„Või veel!" sõnas naine enesekindlalt. „Üks tuli nuuskima, sai mu käest..."

„Kuidas?"

„Hakkasin haugutama."

„Noh, ja aitas?" küsisin õrna pilkega, sest mulle meenus põhjalikult rüüstatud talumaja, mida ma oma silmaga olin paari päeva eest näinud, ning mulle tuli meele tõsiasi, et nad olid siin lähedal veskipidaja ja ta naise maha lasknud tühise sõna pärast.

„Mis aitas, ega ma seda tea, aga nägi, et inimene on sees, kohkus nagu tagasi ja läks ära," jutustas memm oma lugu.

„Linn põleb, sõda on käimas, rüüstajad hulguvad ümber — eks see ole nii kole, et lööd kõige peale käega ja katsud, et saad ainult elu päästa," arvasin mina.

„Kuhu ma oma kodunt lähen? Kus see targem on olla. Oled oma toanurgas, tulgu siis, mis tuleb," oli tema seisukoht. Ning ta lisas juure: „Kuidas ma lähen ära, jätan toa üksi — kõiksugu kahtlased inimesed käivad ringi."

Ma ütlesin:

„Nüüd olete oma pesa ikkagi maha jätnud."

„Pole ma midagi maha jätnud," vastas ta. „Tuli võttis ära."

Ma vaikisin. Ei mõistnud ta lohutuseks midagi lausuda. Tema jatkas viivu pärast:

„Läks kõik, mis oli. Ei jäänud mulle muud midagi kui see kepp mu käes."

Vaatasin kepile, nagu oleks seal midagi vaadata. See oli tugi ta õnnetuses.

Teadsin nüüd küll, et sellel vanainimesel on siiski raske koorem, kuid mina ei saa võtta seda oma õlale.

Läksime metsa, ta jäi meie juure. Istusime ta ümber ja pärisime, kus kohal linnas veel põleb, sest igaüks oli oma kodu pärast mures.

Tema nähtavasti ei teadnud palju, kuid vastas õieti:

„Eks ta põle igalt poolt, aga ega ta seepärast kõik ära põle. Sealt läheb üle, siin jääb alles, nagu kellelgi õnne on."

See oli õige, ent oli siiski imelik mõtelda: õnn? Kas seda üldse veel on, kui meid on tabanud üldine, kogu rahvast hõlmav õnnetus?

Õhtuhämaruses istus ta endamisi selle kuuse all, kuhu ta oli valinud ööbimiseks küljealuse. Ta näis olevat sügavasti mõttes. Et ta peas käisid surmamõtted, selgus siis, kui ta avas suu ning ütles oma mure ja soovi:

„Kui minuga midagi juhtub, eks kaevake siis hulga peale auk valmis. Mul sugulasi ei ole."

Tuul puhus, oli jahedavõitu. Ta murdis lepaoksa, seadis tuulekaitseks ja jäi oma mahapandud kepi kõrvale külitama pimedusse, mis oli täis hirmutavat hädaohtu ja vaevavat kaduaimu.

Jumal! Jumal!

Sel ajal karjus inimese hääl maa pealt kõrguse poole, sest häda oli suurem kui inimese jõud. Ning inimene tahtis jälle, et Jumal on olemas.

4.

Ma ehk oleksin uinunud, aga mingi lind, vist kull, hakkas läheduses nii kiuslikult ja pealekäivalt kisendama, nagu oleks tal mulle sellega midagi ütelda.

Vahetevahel muutus ta lõikav hääl ahastavaks kisaks, nagu oleks ta väga kärsitu, nähes, et mina ei taipa seda, mis tal on mulle edasi anda.

Mina pole ebausklik, aga kõik minus erutus ja muutus tähelepanelikuks. Ma ei saanud magama jääda.

Unetuna mõtlesin oma kodule. See oli teispool lõhutud sildu. See oli rohkem kui minu isiklik saatus, sest see oli sümboolne kogu meie elule: oli katkenud palju ühendusteid kõige sellega, mida meie pidasime oma õnneks. Must surmajõgi voolas läbi meie elu ja lahutas meid paljust. Sirutasime abituna käsi kaldal, aga ei pääsnud sinna, kuhu oli maha jäänud meie õnnemaa.

Noh, aga minu koduga see tõeliselt nii hull ei ole, ütlesin enesele, püüdes vabaneda raskemeelsusest.

Ning siis tulid mulle appi sõnad, mis ma olin päeval kuulnud eide suust:

„Sealt läheb tuli üle ja võtab ära, aga siin ta jätab alles. Eks ta ole nii, nagu kellelgi õnne on."

Õnn! Kas seda üldse veel on, kui meid on tabanud üldine, kogu rahvast rabav õnnetus? pidin mõtlema teist korda.

Siis meenus mulle, et mu silmad on näinud sel kurjal ajal ühe naise õnne.

Ma liikusin neil päevil ringi ja vaatlesin inimesi, sest seda ma pidasin oma kohuseks. Mõtlesin: kui me ükskord hakkame tänast päeva kujutama kirjanduses, siis me kahtlemata patustame ühekülgsusega, liialdades mustade värvidega.

Et kunsti nimel mitte eksida tõe vastu, selleks pean nüüd varuma tähelepanekuid tõelise elu mitmekesisusest. Nii mõtlesin.

Ning siis nägin seda, mis küll on erandlik, kuid oli siiski üks heli nende sõjapäevade sümfoonias.

Sel ajal, mil metsas kajas otsiv valuline hääl: „Maria! Maria!", lamas põllukraavis naine, kes oli üksi ja teadis, et teda ei otsi keegi.

Ta oli leppinud säärase naise saatusega, kes on kannatanud märatseja kõrval ja tunneb kergendust siis, kui mees on kadunud hullumaja uste taha.

Inimene on maetud sinna nagu elusalt, sest sealt ta ei pääse välja enne ega teisiti kui surnuna.

Kui sellele üksinduses mõtelda, siis teeb see naise silmad vesiseks. Ja ta oligi teda mitmel puhul taga nutnud.

Nüüd lamas ta põgenikuna kraavi põhjas, sest seal oli kuulide eest igal ajal kindel. Seal oli uimastavat päikest, ihhutungivat maa niiskust ja õiel omaette toimetava mesilase lauluüminat.

Naise silmad olid suletud, ta peaaegu magas. Nõnda oli kergem tappa kärsitut aega, mis oli täis teadmatust.

Aga siis langes ta näole vari, mis ei läinud üle, vaid jäi seisma. Kui naine laud avas, nägi ta ilmsi seda, keda ta oma üksinduses mõnikord oli näinud unes.

Mees seisis seal ja oli nagu Issanda poolt sinna juhatatud.

Vaimuhaigla uksed olid avatud ja sõgedail lastud minna iga nelja tuule poole, sest polnud enam mõtet isoleerida hullumeelsust ühte hoonesse, kui seda olid täis kõik kohad.

Nõnda sündis ime: üks mees, kes oli seisnud väljaspool elu, tuli oma naise juure tagasi ajal, mil inimesi üksteisest massiliselt lahutati, küüditades neid teisele poole meie elu piire.

Ja ma nägin õnne.

Nad lamasid punases härjapeas, mis normaalajal olnuks ammugi niidetud, kuid nüüd ei usaldatud vikatit külge panna kartuses: on hein rõugus, siis on hõlpus seda tulega hävitada sel, kelle jalge all on taganemistee.

Nad lamasid punases ristikheinas, ja tee viis sealt teisi inimesi mööda, aga see polnud nende asi. Nad olid, nagu oleksid nad maailmas kahekesi.

Meie, kes me elasime lepaokstest onnides, olime langenud võsainimesteks. Aga nemad, kes nad olid oma õnnega meie jalus, olid langenud tagasi veel kaugemale: nemad olid nagu esimesed inimesed.

Aga et peale nende kahe oli maailmas veel teisi inimesi, siis ütlesid need:

„Nad peavad endid ülal niisuguse vabadusega, nagu oleksid nad hullumajas."

Ometi olid nemad meie hulgas ainsad õnnelikud.

Õnn! Kas sa viibid meist nüüd nii kaugel, et sind võib leida vaid teispool mõistuse piire?

5.

Kui ma järgmisel hommikul kuuesiilu näolt heitsin ja silmad avasin, ei olnud vanainimene enam seal, kuhu ta õhtul oli jäänud ööd veetma.

Kas ta oli võtnud oma kepi ja läinud otsima paremat kohta? küsisin eneselt.

Oli neid, kes alatasa rändasid rahutult ringi, otsides niisugust redupaika, kus oleks kindlam, sest inimesed tundsid endid sel ajal tagaaetavaina, kelledel pole julgeolekut kuskil.

Kui ma seejärel liikuma läksin, et kuulda suust suhu käivaid uudiseid, mida iga kord ei võinud uskuda, kuid mida me oma teadmatuses nii aplalt vajasime, nägin teda, oma memme, sest nii tahtsin teda nüüd nimetada. Nägin teda suitsva linna taustal küürutamas põllupeenral. Ta korjas köömnevarsi ja palderjane ning ta oli selles ametis hoolas.

Ma vaatasin teda ja nägin rohkem kui teda.

Õnnetus polnud teda maha löönud, vaid ta oli juba nobedasti tegevuses edasielamise mõttega.

Nüüd polnud kepp enam ta ainsaks varanduseks, vaid tal oli juba midagi. Ta kaenlas oli ravimtaimi.

Ta mõtles tulevikule, sest ees oli veel elupäevi, ja suu tahtis süüa. Kepp, mis oli käes, ei pidanud saama kerjakepiks.

Loota võis ainult enesele. Abi on olnud ikka nii palju, kui oma käed on jõudnud anda. Ja mida nad pole suutnud pakkuda, selleta on tulnud elada.

Mis oli, on tuhk. Aga elu on alles. Ja alles on maa jalge all. Ei siis ole veel viga!

Põhjamaine loodus pole rikas, aga mis tal on, seda ta annab. Kui sa ise pole laisk, siis korjad kraavipervelt ja põllupeenralt, nopid palukamättalt ja leiad seenemaalt ikka oma kasina leiva üles.

Kehv leib, aga maitseb hästi seetõttu, et pole vaja teist kummardada, on omast käest võtta.

Seda nägin eides. Ja nägin temas oma rahva elujõudu. Ning ma naeratasin sel julmal ajal, sest teadsin nüüd seda, mida nii väga vajasin teada: meie tõuseme taas!

6.

Päev, mida pikisilmi ootasime, ei jäänud tulemata.

Ühel hommikul liikus suust suhu kuuldus, et punased olevat öö jooksul lahkunud.

Inimesed vahtisid õieli kaeltega linna poole ja üksteise otsa: ons see õige?

Väljade kohal oli suvehommiku rahu, kahurid ei lasknud enam.

Ons see õige, et nüüd viimaks lõpeb meie paosolek ja meil on õnnestunud jääda alles? Ons see õige, et meie võime nüüd rutata omakseid otsima?

Nüüd oli selleks võimalus käes. Aga jalad ei olnud kerged tõusma ja minema. Hirm oli hakata astuma, sest nüüd varsti tuli seista silm silma vastu tõega, mis võis olla oma halastamatusega tappev. Kuuled, näed — ja varised maha.

Istusin kuuse all, minust ei olnud veel minejat.

Aga memm juba läks. Kannuni ulatuv roheline seelik lohisemas üle rohukõrte, koorem ravimtaimi turjal, läks ta kepi najal meist mööda ja ütles lahkudes:

„Head aega siis ja head koduõnne teile!"

Koduõnn!

Ta lihtne suu oskas leida niisuguse hea sõna, otsekui oleks ta näinud meie sisse! Ning seda raatsis meile soovida tema, kes ise oli jäänud koduta!

Vaatasin talle järele ja mõtlesin: kui kallis on mulle inimene nüüd, mil ta ei maksa midagi.

Sõjahäving on teinud ta puupaljaks, kuid ta vana hinge tore humaansus on alles.

Ning minus tõusis lootus, et kõik pole veel kadunud.

Ajasin enese püsti ja hakkasin astuma varemetelinna.

Kas lahutab meid must surmajõgi, mille üle mina ei leia silda, mis viiks sinu juure? Või tuled sa mulle vastu tervena, käed õieli jällenägemisembuseks?

Maria! Maria!

Imerelv

Vanaisa tuli väljast. Ta oli riietatud nagu alati: ikka krae kaelas ja kaelaside ka. Täna see tundus kangelasteona, et ta oli söandanud niiviisi linna minna. Kõik senine elu ja kord oli pööratud öö jooksul pea peale. Maksvusele oli pääsnud põhimõte: närune riie ei riku meest, aga korralik küll. Seepärast olid kõik kohad kaltsakaid täis. Ja nad vaatasid teistele nagu hundid.

Vanaisa võttis hallidelt juustelt rohekaks muutuva kõvakübara. Ta pale oli ärevuse roosakaist laikudest kirju. Ta ütles:

„Küll aga tormavad! Kõik kohad on inimesi nii paksult täis, et ei pääse läbi."

Maria, ta minia, seisis tardunult saali uksel. See oli musta riietatud kauni soenguga blond naine. Ta hoidus nagu meelega akendest eemale ja küsis sealt, kus oli, ise ilmselt hirmul:

„Mis karjumine see on, mis kogu aja kostab?"

„Lauldakse," vastas vanaisa. „Ühed karjuvad oma laulu, teised seisavad tänavate ääres ja teavad küll, et ei tohi, aga laulavad siiski isamaalisi laule, endil silmad vees."

Keskpäevast juunivalgust paistis läbi aknakardinate tülli parketile, mille läikeline pind püüdis innukalt, kuid tagajärjetult kajastada päikese palet.

Maria hoidis käsi rusikaisse surutult kurgu all ja ütles:

„Siis kohe üsna kokku minemas."

Vanaisa oli jäänud seisma raamaturiiuli ette. Võib-olla ei märganudki ta, kus ta oli. Aga võib-olla huvitus ta sel kõiki meie elu seniseid aluseid vapustaval ajal inimvaimu suurtest saavutustest, millede väärtus püsis kindlalt aegade ja nende tõdede vahelduses. Kes teda teab.

Seisis seal ja ütles:

„Ühed on palja käsi, teistel käivad suured vene soomusmasinad kaasas."

Maria vaikis. Linnast kostis kurja karjumist. Teistel aegadel oli meie suvine linn ikka pooltühi ja kuidagi rahustavalt vaikne. Nüüd oli valgunud siia midagi võõrast ja vaenulist. Siitpoolt ja sealtpoolt traataeda oli voolanud siia kokku kaklushimulist elementi, kes nüüd korraldas oma poliitilist guljanjet.

„Või soomusmasinad kaasas!" kordas Maria ja lisas viivu pärast: „Tallavad nendega meie iseseisvuse maha."

„Maha ja maha, muud ei kuulegi," sõnas vanaisa ja pöördus siis väga elavasti minia poole: „Kus Hannes on?"

Maria ei vastanud. Ta oli niisuguse näoga, nagu ei kuuleks ega näeks ta midagi.

Vanaisa kõneles:

„Hale on meie noori koolipoisse vaadata. Kerivad punaste miitinguil ringi, ärritavad neid oma rahvusvärvi lindikestega. Ise surmtõsised ja näost kahvatud. Saavad aru küll, et mängivad tulega. Aga vilistavad seal, kus teised Stalinile hosianna karjuvad. Jumala

eest, kahju vaadata. Oleks tahtnud nad kõik kättpidi sealt ära kiskuda ja koju tuua... Kus Hannes on?"

Maria osutas pealiigutusega kõrvaltoa uksele.

„Kodus!" sõnas vanaisa nagu imeks pannes. „Polegi teisel tahtmist vaatama minna?"

„Temaga pole ka õige asi," hakkas nüüd Maria kõnelema. „Ons ta haige või vaevab teda mingi salajane mure. Millal ta enne sedaviisi päeva ajal tundide viisi pikali oli. Nüüd on. Juba mitu aega panen tähele."

„Mina ka," kostis vanaisa. „Oleks veel, et raamat on peos. Seda ka kätte ei võta."

„Tahab olla nurgas rahul nagu haige loom."

„Midagi tal on, aga kes ta sisse näeb."

„Küsid, siis teeb suured silmad: mis mul viga peab olema, ma olen ju nagu ikka!"

„Selles eas on mõni inimene õrn ja imelik," arvas vanaisa. „Ta ise ehk ei teagi, mis temaga on. Ja kui teabki, ega ta siis salli, et sellest juttu tehakse."

„Sallib või mitte, aga mina ei või teda sedaviisi kauem näha, kui ma ei tea, mis tal viga on."

Maria avas kõrvaltoa ukse ja hüüdis:

„Hannes!"

Vastust ei tulnud.

„Ei tea, kus ta mõtted on, mitte ei kuulegi," kõneles Maria ja kutsus uuesti:

„Hannes!"

„Mis on?" kuuldus teisest toast poisikese bassihääl.

„Tule natuke siia!"

Andis oodata, enne kui kutsutav ilmus. See oli varakult mehepikkuseks sirgunud umbes kuueteistkümneaastane poiss. Ta juuksed olid praegu korratud, pale kahvatu, silmad nagu unest tõusnul. Tusaselt küsis ta:

„Noh?"

„Kuule, räägi nüüd ilusasti ära, mis asi su südame peal on!" usutles Maria, poisi ema.

„Midagi pole. Mis mul siis peab olema?" vastas poiss ja vaatas hajameelselt mujale.

„Minu silma sa ei peta," käis ema peale. „Mis asi sind paneb sedaviisi tundide viisi lamama? Oled sa väsinud?"

„Ei ole! Ega ma maganud."

„Mis sa seal siis tegid?"

„Niisama. Mõtlesin," vastas poiss puiklevalt.

„Räägi, mis sa seal mõtlesid!" ei jätnud ema järele.

„Lase olla!" segas vanaisa vahele. „Mis me temast pinnime. Niisugusel mehel on juba mõtteid, mida ema ei tarvitse teada."

„Emale võib kõik mõtted avaldada," kostis Maria. „Hannes, ma ootan!"

„Ma ei taha," väänles poiss kitsikuses. „Seda oli hea mõtelda, aga seletada ... ei saagi seletada."

Jälle astus vanaisa poisi kaitseks välja:

„Ära sunni teda valetama. Sa näed, et tõtt tal on raske avaldada."

Poiss lükkas kitsa valge käega juuksed laubalt kõrvale, hakkas loiult ja irooniliselt naerma ning ütles:

„Te olete imelikud! Mis te siis õige tahate minult välja õngitseda?"

„Neid raskeid mõtteid, mis sind piinavad," kostis ema.

Naer poisi näol elavnes:

„Sul pole aimugi, kui tore mul oli mõtteis viibida. Kas sa tead, mis ma tegin? Ma proovisin imerelva!"

„Mis asja?" ei mõistnud Maria.

„Imerelva."

„Eks ma ütelnud, et sa sunnid teda luiskama," sõnas vanaisa.

Poiss hakkas pikkade sammudega edasi-tagasi käima. Ta vahtis enese ette maha ja kõneles:

„Ma mõistan nüüd väga hästi, miks meie väikerahvas on loonud suure kangelaseepose „Kalevipoeg". Ta on seda teinud ahastuses oma väiksuse pärast."

Vanaisa ja Maria vahtisid poisile küsivalt. Nad ei taibanud veel midagi, kuid ei eksitanud teda ka pärimisega, vaid ootasid, et ta jatkaks. Ta jatkas:

„Ma mõistsin seda juba möödunud sügisel, kui enamlaste esimesed pommituslennukid ilmusid omavoliliselt meie territooriumi kohale, Eesti taeva alla. See ei lähe mul kunagi meelest. Mäletan, mida ma siis tundsin, kui ma neid nägin.

Nad tulid rikkuma meie õigusi, et provotseerida konflikti. Aga meie lendureile oli antud käsk, et nad üldse õhku ei tõuseks. Olime surutud vastu maad, sest oma väiksuses ei võinud me mõtelda vastuhakkamisele.

Väikerahva õnnetu saatus!

Oleme nii väike rahvas, et ei saa ilma imekangelaseta või imerelvata suurele vastu. See peab meil olema. Seepärast kihutasin mina sel mustal sügisepäeval oma sinise lennukiga üles. Ja inimesed nägid ning hõiskasid rõõmu pärast, kui ma tõin nende pommituslennukid nagu varesed alla, sest mis jultumus see niisugune on, mis mõtleb oma vägevusele ja arvab jääda karistamata.

Nüüd aga läks ka piiri taga kihama. Nad olid seda aina ihaldanud, mis mina olin teinud. Seal olid tuhanded ja tuhanded masinad valmis. Ootasid käsku meie väikese maa lömastamiseks.

Nende mustendav laviin tuli peale maad kaudu ja õhku mööda. Ma lendasin oma sinisega nendele kartmatult vastu. Juba kaugel vajutasin imerelva nupule. Sihtisin alla ja ette. Nende masinad jäid seisma, meeskonnad kaotasid meelemärkuse. Lennukeid sadas keereldes alla, tuhandeid ja tuhandeid, nagu vareseid erakordse pakase käes.

Paras! Kas saite nüüd! Tulite väikesele rahvale kallale!

Ma heitsin herneiva-suurusi pommikesi alla. Neid oli mul kaasas tuhandeid. Need jätsid allalangenult järele mustad sõõrid, millede läbimõõt oli sada kilomeetrit. Mustad sõõrid — tühjad kohad, kus varem olid seisnud nende kindlused ja armeed.

Kas saate nüüd tunda väikese rahva vägevust!

Nende laevad ilmusid Tallinna alla, kahuritorud suunatud meie pihta. Mida me saadame neile vastu, kuidas suudame jagu saada suure riigi mahamuljuvast ülevõimust?

Häda! Häda!

Aga oodake. Ma toon oma imerelva..."

Jutustades oli poiss üha enam elavnenud, tormas tuba mööda edasi-tagasi ja haaras nüüd seinalt isa vintpüssi.

„Võtan oma imerelva ja sihin nende pihta. Ei mingit pauku, ainult nähtamatud kiired kihutavad kaugusse. Laevade laskemoonakambreis tekivad plahvatused, tulesambad kargavad taeva alla, laevad ise lähevad merepõhja.

Ah-ah, kas oli üllatus? Ei oodanud niisugust vastuvõttu. Olite uhked oma suurusele. Nüüd saite tunda, milles on meie suurus. Paras!"

Poisi silmad läikisid kummaliselt kahvatus näos, ta hingeldas ärevusest, mis jutustuse kestel oli pannud ta lausa keema. Nüüd jäi ta keset tuba seisma ja ütles kuidagi õnneliku, ent ühtlasi valulise häälega:

„Kas teate, kui tore on niisuguseid asju mõtelda!"

Sel hetkel astus tuppa Andres Kivi, poisi isa. Sõna lausumata võttis ta poja käest vintpüssi ja istus toolile. Vahtis enda ette, suust ei tulnud hulgal ajal musta ega valget. Teiste silmad seisid küsivalt temal, aga suud olid kinni nendelgi. Siis ütles Andres Kivi rõhutud häälel:

„Sellega peab siis täna jumalaga jätma."

„Kas korjatakse käest ära?" küsis vanaisa.

„Kes see nüüd enam kätte jätab!" kostis Andres. „Käsk antud, muudkui vii minema."

„Seda oli karta," kostis vanaisa. Aga Maria ütles nagu kergendustundega:

„Eks ta ole õige ka; parem on, kui teda pole."

„Sa arvad, et on parem?" tõstis Andres silmad ja jäi naisele otsa vahtima.

„Inimesi on mitmesuguseid, ma kardan, et mõni teeb temaga rumala tüki — ons seda verevalamist vaja, mis siis tuleb!" vastas Maria.

„Kas meie veri siis jääb valamata, kui püssid ära anname?" küsis Andres.

Maria küsis vastu:

„Mida sa mõtled?"

„Seda mõtlen et kibedasti oleks teda vaja. Seni ta oli su kaitse. Teadsid, kui öösel tullakse, siis sa pole palja käsi, võid neid vähemalt väärikalt vastu võtta."

„Mis süüdlane sina oled, et nad sinu järele peavad tulema?" kohkus Maria.

„Kui mõrtsukas majja tungib, ega ta siis küsi, kas inimene on seal sees süüdi või süütu," vastas Andres Kivi.

Nüüd jäid teised vait, ainult vanaisa ütles viivu pärast:

„Ei tema sellest küsi!"

Andres Kivi vahtis enda ette maha. Toas oli rusuv vaikus. See valitses hulga aega. Siis ütles Andres:

„Aga küll on kahju ära anda. Ta oli ju käes selleks, et võidelda ja vastu panna. See vaim on meil sees, sest selleks oleme endid pika aja jooksul kasvatanud. Kõik need manöövrid ja harjutused...

Nüüd on need siin... Nüüd peaksime võitlema. Aga just nüüd peame selle vaimu enestes maha suruma ja püssid ära andma. Küll on raske!"

Tekkis jälle vaikus.

Andres hoidis kahe käega püssi, hoidis seda veel tugevasti oma käte vahel.

Vanaisa ja Maria nägid ning mõistsid, et see on jumalagajätt mitte ainult püssiga, vaid palju, väga palju muugagi. Seda ei jõudnud keegi üles arvata, millest nüüd tuli lahkuda.

Rusuvas vaikuses seisid nad seal kolmekesi. Aga kus oli Hannes?

Tema oli poetanud enese jälle teise tuppa. Lamas seal, silmad kõvasti kinni, ise näost ärevalt kahvatu.

Temagi hoidis käes relva — imerelva.

Kääpa uksel

1.

Toalilled on korteris mu äraolekul jannu surnud. Ripuvad longus ja lõdvalt oma keppide küljes nagu koolnud ristipuudel.

Kas maksab neid veel kasta? Kas on lootust või mitte, kuid jahedat vett ma neile valan, karastavat vett tänaval asetsevast pumpkaevust, mis talviti on mähitud õlgedesse — kraanist ei tule veel tilkagi, veevärk on rikkis, nagu on korrast ära elektervalgustuski.

Linn on varemeis ja varjusurmas.

Istun verandal ja vaatan läbi purunenud ruutude välja.

Vahetevahel püüab kõrv kinni kaugeneva sõjategevuse kanonaadi.

Imelikuna tundub vaikus, mis täna on linnas. Imelik on vaadata inimesi jälle rahulikult askeldamas aedades.

Veel eile ei näidanud keegi oma nägu.

Nad on ilmunud päevavalgele varjendite pimedusest ja niiskusest. Nad on heleda suvise päikese käes. Nad võtavad maa seest välja sinna maetud esemeid.

Sellega ollakse ametis meie aias ja naaberkruntidel. Viimaseid näen hallide plankude raamides laias kaares.

Kuskil hoovatakse poomide abil mulla alt esile riietekappi. On tunnustusväärt see kindel tahe säästa ja päästa oma materiaalseid hüvesid: isegi mööbel on kaevatud maasse! . . .

Näen inimeste ja nende varanduste väljatulemist hauast.

2.

Vaatlen hõbehalli peaga vanahärrat, kes toimetab meie aias musta sõstra põõsaste vahel. Ta on sealt välja kaevanud kohvreid ja kaste ning alasti esemeid: kristallvaase, lühtreid, mis on viidud „maapanka" hoiule ilmsesti kiiruga.

See aga pole kõik, miski on veel puudu. Kus kohal mulla all see miski magab ja ootab väljatoomist, see on vanahärral nähtavasti meelest läinud, kuigi ta asjade matmisel on toiminud taibukalt: tal on nende asukoha plaan paberitükil, mille ta aeg-ajalt võtab vestitaskust. Uurib seda ja mõõdab siis kindla arvu samme teenurgalt, kus on kuivanud õunapuu. Sammud mõõtnud, hakkab ta kaevama. Ta teeb seda kasvava ärevusega. Ikka kiiremini ja närvilisemalt käib labidas.

Viimaks heidab ta tööriista kannatamatult ja väsinult käest, vahib nõutult maha ja kirub kuuldavalt omaette. Ta näib pingutavat mälu: oli see siin või oli see mujal?

Kuna seal ei leidu, kus peaks olema, siis ei saa usaldada plaani ega mälu, vaid tuleb otsida kõikjalt. Nõnda näen teda kaevavat kogu aias.

Hiljem tuleb elukaaslane talle appi. Kuulen nende ärevat kõnelust:

„Kuidas su pea ometi seda ei mäleta, kuhu sa panid?"

„Oli see mul hea panna; kuulid kiunusid aias. Või sina targemat mäletaksid, olid keldris nagu ilma peata, saanud enam millestki aru."

„Mis sa sellest räägid, mis siis oli. Eks sul nüüd ole aega mõtelda, kus kohta sa ta panid."

„Ega see mul teadmata ole, aga teda pole seal. Läind, mis läind! Songi ja songi, kogu aed üles tõngutud nagu seakoppel," tusatseb vanahärra tüdinult.

„Kus kohta ta siis sai?"

„Muud ühti, keegi on ta ära võtnud," on vanasaksa kindel otsus.

„Pidi ta siis just seda võtma," kahtleb teine.

„Sa näed, et pole. On aga inimesel süda sees, teise tagant niisugusel ajal varastada! Ei see sulle õnne too!" sajatab vanasaks kaasinimest ja tahab otsimisest loobuda.

Aga teine küsib:

„Kuidas siis saab? Ega ta kadunuks või jääda! Ehk aga on kuskil, kus veel vaatamata."

„Kui on, eks ta tule siis hiljem välja."

„Kuidas ma teda ööseks maa sisse jätan, teised asjad kõik väljas," ütleb elukaaslane hellatundeliselt, nagu oleks otsitav ese mingi elusolend.

„Anna, ma ise katsun!"

Käsi on juba küljes, aga vanahärra kisub labidavarre teise sõrmede vahelt ära. Mis nägu sel teol on, kui tuhnima hakkab see, kes pole näinudki, kuhu asi pandi. Satub ta aga kogemata otsitavale esemele, ei see kõlbaks siis kuhugi, sest kohe ütleks emand, et niisugune sa oled.

Vanahärra kaevab ise, kaevab ja kirub, sest mis otsimine see pimedas enam on, öö tuleb peale.

Eha kollendab majakastide taga, põõsaste vahel ongi juba must hämarus. Kuskilt kuuldub jälle kauget kahurimürinat.

Siis kostab plangu äärest rõõmus hääl:

„Kätte sain! Kes see võis hingest aimata, et ta siin on, mina panin ta enda teada hoopis mujale."

Nad on nüüd ühel nõul ja tulevad kahekesi kõrvuti tuppa. Näen emanda käes valendavat Kristuse kuju.

Kindlasti on see odav ese, mitte marmorist, vaid kipsist. Aga see on talle kallis ja ta oli peitnud oma jumala mulla alla.

Mina mõtlen: kui oleksime saanud panna maa sisse kõik selle kalli, mida mullapõue ei saa peita, siis oleks meil alles see, mida meil nüüd pole.

3.

Akna taga aias on hämarus. Kõigil teedel on juba öine rahu.

On südasuvi, kuid viljapuud seisavad alasti. Nad on surnud. Nagu kõledad luukered teeveertel. Neid ei ole maha saetud, nagu tahetaks neid hoida asitõendina selle vastu, kes on nad hävitanud.

Millal see oli, kui ennekuulmata pakane tuli meie maale ja võttis meie kodude ümbert aiad, mis olid paljude sugupõlvede vaevaga soetatud?

Eks olnud see samal aastal, mil maailmas oli lahti pääsnud sõda.

Sõjaviletsusele on ikka lisandunud looduslikud nuhtlused ja õnnetused. Põud, pakane ja katk on aidanud süvendada hävingut.

Seepärast kaldun ma arvama, et ka sõda on looduslik nähtus. Mitte inimesed ei päästa teda valla, vaid ta tuleb siis, kui tulevad teised hädad, et ühiselt sooritada mingi tundmatu seaduse ülesanne: paisata inimkond põrmu.

Inimkond on nagu putukas tühjas nõus: ronib servapidi ülespoole ja prantsatab aeg-ajalt selili põhja peale. Ta ei tunne seda kõrgemat seadust, mis põhjustab ta kukkumist. Ja ta algab uuesti. Ta ei tohi jõuda üle serva, sest siis pääseks ta oma ruumist välja.

Nõnda on lugu inimkonnaga.

Elu mõte on arengus, aga arengul on piirid, seepärast peab tagasilangus hoolitsema selle eest, et elu mõte ei kaoks.

Nüüd mõistan ma, miks õilsaideelised revolutsioonid võimule tulnult muutuvad üsna lühikese aja jooksul oma taotlustele risti vastukäivaks, tagasikiskuvaks jõuks. Nad peavad hoolitsema tuleviku eest, soetama põhjusi uueks revolutsiooniks, sest elu käik on lainjas, rajatud tõusule ja mõõnale.

Igas tõusus on languse pisik ning iga languse põhjas on tõusu seeme.

Inimkond peab ikka ja jälle minema ajutiselt hauda, et sealt siis välja tulla uuenenuna ja noorenenuna: paljana ja vaesena nagu vastsündinu.

Niisugused on minu mõtted hämaral ööl, mil ma kuulen kaugeneva sõjategevuse kanonaadi ja seletan aias surnud viljapuid.

Nad võivad olla hoopis vildakad, need mu mõtted, aga mina vajan praegu nende fataalsust, et ennast jalule ajada masendushauas, kus ma viibin.

Seened

Oli 1941. aasta varasügis. N. linna turu hallil asfaldil küküitas vanaldane naine. Ta ees seisis sinine pang värskete kuuseriisikatega.

Kärsitult tunglevate inimeste vahel sibas kärmesti kulunud ilmega isand. Ta oli veidi vimmas, keha hoidus otsekile, nagu otsiks härra ühtvalu maast midagi kaotatut. Ta pikk nina käis järskude liigutustega siiasinna, jättes mulje, nagu torgitaks sellega vasemale ja paremale.

Nüüd nõksatas nina sinisele pangele ja jäi sellele peatuma. Seisma jäi ka nina omanik ise. Pruunid silmad osutasid prillide taga huvi ja leiurõõmu. Vanahärra vajus heameelest veelgi enam looka, laskis kallistava pilgu ligilähedalt tillukestele kollastele seentele, milledest immitses seentele nii omaseid meeldivaid mahlapisaraid.

Et seened on isandale lemmikroaks, seda võis lugeda ta ilmest, kui ta paljastas hambad toredas naerus ja küsis kiire, peaaegu hingeldava sosinaga:

„Mis seened maksavad?"

„Mis nad maksavad," kordas memm nagu pahaselt ja jatkas: „Ega see ole kerge neid tänavu kätte saada. Linnatänaval nad ei kasva, metsa ei lubata minna, võta siis neid, kust sa võtad.

Noh, astud keelust üle, lähed salaja metsa, aga mis olemine seal on. Niisugune hirm tuleb peale, et silmade ees hakkab kõik virvendama, mine siis, näe seeni... Metsad ju siia mahajäänud punaseid täis. Nad võivad iga põõsa tagant välja karata ja su maha nottida.

Näe, Laasi Mari jäi hingest ilma. Võeti siinsamas linna lähedal välja... On need punased siis kellegi inimesed. Hullemad kui hundid!

Jäid tänavu kõik marjad korjamata ja jäävad ka seened sinna, kus nad kasvavad. Kellel see nii suur julgus on või kes see tahab oma elu kaalule panna.

Mina nüüd käisin. Aga mis mu süda sees ütles ja mis ma kõik läbi pidin tegema! Ui-ui-ui! Ei taha kohe meele tuletadagi. Ihu hakkab praegugi veel värisema...

Oli niisugune lage koht, kus tema ikka kasvada armastab. Mõtlesin, et vaatan siin õige ringi, siin nagu julgem olla, et silm ulatub kaugemale nägema. Hakkavad nad eemalt paistma, va punased, eks ma siis jõua veel ära lipata... Sa arutu loom, ma ei võinud siis hingest aimatagi, kus nad on...

Kus äkki maa kaob mu jalgade alt ära, vajun üle pea sisse ja hakkan karjuma, aga ei lasta, käsi pannakse suu peale. Kes see panija on, ega ma seda esimese ähmiga näe, mul silmade ees terve maailm must...

Kes seda võis teada, et nad pesitsevad maa all nagu põrgulised. Eks ma hiljem näinud: näost mustad ja pesemata, ainult hirmsad hambad välguvad pimeduses... Ise teised ka kohkunud, kahmavad püssid pihku... Mind aga on hirm nii küpseks teinud, et juuksed tõusevad peas püsti..."

Memm, kes oli sattunud kõnehoogu, nii et hingeldas, tegi nüüd pausi ja vaatas ostjale uuriva pilguga, et

kuidas see õudusjutt mõjub, kas sinu hall soeng ei karga ka kaabu all kohkunult püsti.

Ei karanud. Isand vahtis endiselt armunud pilguga seentele. Sinna ta oli sihtinud kogu aja — nagu ei kuulekski ta eide ärevat juttu. Nüüd aga kasutas ta teise kõnevoolu katkemist ja sõnas kärmesti:

„Ja-jah, või sedaviisi... Mis nad siis maksavad?"

Memm jatkas pahura hooga:

„Too neile siia kätte, aga mismoodi see saadud on, kes seda küsib... Näen, et ots on käes, tahan ta kätt suu pealt ära rebida, et veel issameiet lugeda, aga või nad seda lasevad. Nendel nüüd sinu hingest või hingeõnnistusest...

Peavad omavahel nõu ja räägivad oma hirmsat keelt — ei mina tea, mis rahvas see oli või mis keel see oli — nagu koera haukumine. Kes neid mõistis, aga eks ma saanud seda aru, et nad ei julge mind ära lasta: vaata, kartsid ju oma elu pärast, et toon neile omakaitse kaela.

Mis siis muud kui eit vagaseks teha. See mõte neil oli. Ma nägin seda, ega ma pime olnud. Mis mu süda siis sees ütles! Ui-ui-ui! mis hirmu ma siis kõik pidin kannatama!" kaebles memm ja tõstis jälle silmad üles, et vaadata ostja näkku.

„Ja-jah," naeratas isand ükskõikselt ja päris nüüd juba veidi kannatamatult: „Mis nende hind siis on ka?"

„Kuri nõu oli mind maha nottida, selles nad olid kõik üksmeelsed," kõneles eit edasi, „aga kuhu sa surnukeha paned, vaat selle üle nad haukusid oma keeles tüki aega, mis vaidlemine see muud ikka oli... Nemad on ju arad, oma august nad ei julge välja tulla, kardavad, et juhtutakse nägema. Aga kuidas sa surnukehaga

ühes augus elad, see ka kole, kuigi nad on kõiksugu koledate tükkidega harjunud...

Seni olin hirmust nagu halvatud, aga ei tea, kust see jõud mul äkki tuli... Kus ajasin talle sõrmed silmi ja kargasin ise august välja, ei ma tunnud, et mul keha ongi, läksin nagu lind kohe lendu, küll võib ikka hirm inimesele jalad alla teha..."

„Ja-jah," sõnas isand ükskõikselt, võtmata põrmugi osa teise hirmuelamusest. Kindlasti uneles ta aina meeldivast seeneroast, pärides pakiliselt:

„Ei tea, mis teie nende eest siis võtate ka?"

„Mis sa siin mõistad võtta..." vastas eit ja jatkas veelgi lugu oma kohutavast seenelkäigust: „Ei ma saanud suure ärevusega aru, kas keegi mind taga ajas või kas mu peale lasti, muudkui lõhkusin läbi kanarbiku ja röökisin nii, et mets kõlises käes.

Nüüd on veri nii ära hirmutatud, et ei saa öösel magada, panen une pealt kisama, ikka need koledad näod tulevad silmade ette...

Ei tõsta mina enam oma jalga metsa, jäta viimati veel elu va seente pärast... Ilusad nad on küll, kõik ühesugused nagu kuldrahad..."

„Ilusad, jah... Aga mis nende hind on?" päris isand, vahtides pidevalt vaimustunud ilmel sinisesse pange.

Nüüd eit nimetas hinna. Ta hääl oli seejuures üsna ükskõikne ja rahulik, mitte enam see ärev, millega ta oli jutustanud seenelkäiku. Aga just nüüd tõusid isanda juuksed püsti ning nüüd oli tema see, kes põgenes ülepeakaela.

Naeratus varemete vahel

Kahe nädala kestel olin Vasula metsa servalt vahtinud põlevat Tartut. Olin näinud teda hävivat pilvitu juulitaeva taustal valges vingus. Olin näinud ikka ja jälle uute tulikahjude vihast musta süttimissuitsu. Olin näinud öösiti ta punast kurja kuma.

Nüüd kõndisin ta varemete vahel. Tulest veel soojade müüride varjus polnud enam kodusid. Seal oli nüüd vaid tuhka, kägardunud katuseplekki ja rusuhunnikuid.

Mitmel korral jäin seisatama, et mõõta silmadega hävituse tohutut ulatust. Mitmel korral peatusin, sest meeled ei jõudnud vastu võtta kõiki senitundmamu muljeid. Koos masendusega hoovas purustusratuid joonist hinge mingit uudset ja õudset suurust, hävingu tapvat suurust.

Vangutasin pead ja sõnasin endamisi: „Keegi meist pole varem niisugust pilti näinud!"

Sageli jäin seisma, et talletada meele pisinähtusi. Vaatlesin kaua ja liigutatult kodujänest, kes ainsa hingelisena tukkus kuskil kõrbenud viljapuudega aia teel, nagu oodates mõistmatuna tagasi seda, mida enam pole, — üht kodu.

Silmitsesin kõrgete müüride vahel raudvoodeid, mis olid langenud maja põledes mitmelt korralt alla kokku

ja seisid nüüd hunnikus rinnutsi koos nagu mingid magamistubade endise rahuliku elu luukered.

Seisin tuldvarjaval tuhahunnikul, millest vaevu, üht serva pidi paistsid välja Maarja kiriku kellad, mis olid elanud ja laulnud kõrguses.

Nägin last, kes varemete piirkonda jõudes nutma hakkas. Nägin naist, kes äkki ei julgenud enam ahervaremete vahel edasi minna, hüüdes:

„Ma ei või seda näha, see on nii kole, et mu mõistus..."

Ja siis äkki nägin vanaldast käsitöölise tüüpi meest, kes seisis ja vaatas ringi, näol suur rahulolu ja otse võidukas naeratus.

Kas ta on kommunist ja tunneb rõõmu sellest, et siin on Stalini hävituskäsk täidetud põhjalikult? küsisin eneselt, uurides ta võõrastava naeru põhjust. Või meenutab ta selle saksa sõduri sõnu, kes on lausunud tartlastele lohutavalt, et sunnime venelasi Siberist palke kohale kandma ja uue linna üles ehitama?

Nähes minu uurivat pilku tegi võõras käega hävinud ümbrusele osutava liigutuse ning sõnas uhkesti:

„See on minu kätetöö!"

Kas ta on hull? mõtlesin ma ja küsisin: „Kas teie olete hävituspataljonlane?"

Võõra näol lehvis meistrirõõm, kui ta vastas: „Mina olen pottsepp. See kõik on minu kätetöö!"

Vaatasin ringi. Varemete vahel mustaval põlemisväljakul seisid valged kahhelahjud täiesti terveina.

Koera hirm

Kõige rohkem paanikasse satub alati meie koer. Ta on suur loom ja teda ei saa pidada oma tavalises elus araks, sest tal on julgust vahel vastu peremehe keeldu omapead hulkuma minna ja tänaval suguvendadega kaklusse astuda ning haavadega koju tulla ja siis veel peksa saada. Selleks tal mehisust jatkub.

Aga kui õhtul kohiseb tuppa oigena häiresireeni hoiatav võigas hääl, siis on Reks oma uhkest nimest hoolimata otsekohe liimist lahti. Tema hirmuelamused on mulle seniajani mõistatuseks ja uurimisobjektiks.

Olen mitmel korral mõtelnud, et ta rikuti ära siis, kui ma ise olin metsas. Reks oli siis kuskil Tartu puumaja keldris naiste seltskonnas, kus kahe nädala jooksul kahurdamise all olles tunti suurt hirmu. See läks loomagi sisse, temagi hakkas elama neid tundeid, mis inimesed.

Nii olen mõtelnud. Ja ma olen võrrelnud teda siis ikka ühe oma tuttavaga, kes on üsna kõva kuulmisega. Õigupoolest peaks tema, see tuttav, olema praegusel ajal õnnelik ja magama nagu kott, sest häirehääled ei pääse tema teadvuseni ega suuda segada ta rahu.

Aga tema just rahutu ongi, veedab unetuid tunde rohkem kui keegi teine. Ta ei julge öösel kuigi kaua

üksi oma toas olla, sest teda piinab mure, et ehk on häire, tema aga ei teagi sellest midagi. Kas häiret on või mitte, seda ta võib ainult näha.

Ja nõnda peab ta õige sageli tõusma ja minema teiste öörahu segama. Ta avab nende magamistoa ukse ja piilub sisse. Aitab ühest pilgust, siis on tal selgus käes. Niisama teraselt uurib inimesi häire ajal ka Reks, otsekui lugedes nende toiminguist, kas on hädaohtu või pole. Kuulmine on tal hea, aga küllap puudub temalgi mingi meel, nii et ta püüab sündmusi mõista inimeste ja nende tegevuse suhtes tehtud tähelepanekute kaudu.

Nii ma olen vahel mõtelnud. Aga teinekord on mulle paistnud, et tal enesel on vaist, mis vääramatult aimab hädaohtu. Võidakse ütelda, et need koledad sireenid mõjuvad koerasse nii rahutuks tegevalt, et panevad ta kaeblikult nutma. Tean inimesi, kes kardavad häire lõppsignaali, sest see käivat oma pideva undamisega luust ja lihast läbi. Aga meie Reks hakkab seda kuuldes alati rõõmsasti ja tormiliselt haukuma. Ta mõistab, et see tähendab hädaohu möödumist. Arvatavasti on ta selle välja uurinud inimestelt, keda näeb sel hetkel mure alt vabanevat.

Sireeni hääl kui niisugune ei tee teda rahutuks. Kui õhutõrje paugutab innukalt ja vahetevahel on kuulda kohinat, mida tekitavad allaruttavad lennukipommid, mis siis kohe paiskavad metsiku raginaga plahvatuskaja laiali, on Reks pöörasuseni hirmunud. Ta on nagu tulistel sütel: vingub, nutab, ei leia kuskil nurgas rahu, püüab pugeda sinna, kuhu ei mahu, jookseb inimese juure, viskub küljega õige tugevasti vastu ta jalgu, karjub, et aita.

Olen ise imeliselt rahulik, otsekui oleks mulle ette selge, et minuga ei juhtu halba. Püüan ka koera hirmust jagu saada. Kõnetan teda väga rõõmsa ja muretu häälega, sest rohkem kui sõnade tähendus räägib koerale sõnades väljenduv meeleolu. Isegi näoilmet mõistab ta. Olen seda mitmel korral katsetanud.

Vahel lähen temaga tülli, taplen ja pragan. Ta poeb siis süüdlaselt laua alla, peidab enese ära, aga pea surutakse põrandale nii, et on võimalus mind pidevalt silmas pidada. Ma ei liiguta ennast, ent näo lasen hääletult naerule. See ei jää tal nägemata. Ta saba hakkab otsekohe üsna tasakesi liputama. Keeran talle selja ja naeran kuuldavalt. Ta tormab mulle rõõmsasti vingudes kuklasse, taibates, et mu pahameel on möödas ja nüüd oleme jälle head.

Ta mõistab inimese meeleolu suurepäraselt ja võtab tema elamustest osa. Aga häire ajal ei õnnestu mul oma rahu temasse üle kanda. Panen küll käe sugereerivalt ta pea peale, et — tunne selle kaudu, milline julgeolek on inimeses! Ütlen lõbusasti naerdes:

„Ei ole midagi. Reks, mis sa nutad! Ole aga ilusasti oma peremehe juures, siin sa oled nagu vanajumala selja taga!"

See ei rahusta teda. Ta suu on avali, keel ripub välja, loom lõõtsutab ärevuses, ja ikka meenub mulle siis kellegi ütlus, et kahurimürin on tekitanud temas nagu merehaiguse tunde. Midagi sarnast võib tähele panna ka Reksi juures.

Hirm valdab teda üha rohkem. Ta jätab vingumise ja puhkeb suure häälega nutma. See on ülim hirm. Selle võib esile kutsuda täiesti selge kujutlus, et pomm tuleb pähe.

Keelan, käratan ta peale:

„Noh, va Nutumiina, jäta paanika tegemine!"

See ei aita. Ja siis tunnen äkki, et koera hirm tahab tungida minusse. Loom ehk aimab õnnetust ette, tema meel ehk on selles suhtes erksam. Kärakas tulebki ehk meie majja. Nii mõteldes tunnen peas teravat valu, nagu veaks seal nägematu käsi neid jooni, mis tähistavad mu tulevase peahaava piire.

Saan koerale üsna kurjaks ja tõotan talle piitsa anda. Ta poeb nurka ja on vait ühe hetke. Siis jookseb ta jälle ukse juure, vahib mulle otsa ja nutab, et läheme ära, põgeneme varjendisse.

Mul ei lähe kuidagi korda talle selgeks teha, et koeri ei tohi varjendisse kaasa võtta, ja seepärast siis mina kodus olengi, et teda mitte üksi jätta.

Armastus peegli ees

Kui telefon heliseb, hakkab kaeluspapagoi, kes on seni oma puuris vaikinud, väga elavasti vatrama: „Tudiri-tadiri-tidiri-taa! Tadiri-tidiri-tudiri-taa!"

Nii palju on ta oma tähelepanekutega välja uurinud, et sellele helinale — ta oskab seda eraldada uksekella kõlinast — järgneb alati inimese veider ühepoolne lobisemine. Ja tema ahvib seda järele nagu osatades. Aga ega ta parodeeri. Tõeliselt ta tahab vaid kaasa teha, sest ta on loomult ju nii väga seltskondlik.

Ta kriiskab nii innukalt, et kõneaparaadi juures seisjal muutub võimatuks väljakutsujat kuulda. Oma abituses ja vihas vehib ta käega puuri poole, et sundida lindu vaikima. Lind tõmbub pulgal kuidagi tahapoole püsti ja ütleb väga süütu, lahke häälega: „Tere-tere!"

„Üks silmapilk!" pobiseb inimene kõnetorusse ja paneb selle siis lauale. Ta läheb ja avab puuri ukse. Seda ei jäta lind oma vabadusihas kasutamata. Väledana on ta väljas ja vurinal läheb lend teise tuppa. Ühe hetke istub ta kummipuul. Siis tahab ta teha väikese visiidi jakole, kes raskena ja suurena oli tukkunud pulgal, kuid nüüd on muutunud tähelepanelikuks ja nagu kurjalt valvsaks. Niipea kui kaeluspapagoi ta puurile lendab, avab jako oma võimsa noka ja rabab sellega nagu kirvega.

Jako, see lühikese punase sabaga hall lind, ei ole viimasel ajal lõbusas tujus. Ta ei hinda sõjaaegset elu väga kõrgelt. Varem oli alati külluses ees pähkleid ja mandleid, aga nüüd ei saa enam päevalilleseemneidki. Mugi herneid! Tõepoolest, rämps on see maailma elu! Nii rämps, et miski ei näi jakole enam huvi pakkuvat. Isegi puuri avatud uks mitte. Seda nähes lehvitab ta vaid korraks tiibu, nagu proovides, kas neil on veel jõudu. Aga ega ta enam lendaja ole. Kui katsuks, siis tuleks ta nagu kana krobakadi põrandale. Ja seal ta siis väriseks ärevusest.

Ei, parem ta ei katsugi. Varem ta ronis avatud uksele ja istus seal, istus mõnuldes nagu taat oma onni ukse ees vaiksel õhtutunnil. Aga nüüd ei tee ta enam sedagi. Ja kõnelemise on ta unustanud peaaegu täiesti. Ainult harva ütleb ta endamisi:

„Papa!"

Ning vähese vaikimise järel:

„Mamma!"

Ühtki inimsuud ei ole mina kuulnud ütlevat neid sõnu niisuguse vaikse armsusega ja südamlikkusega kui tema. Ta hääles on siis nagu endiste mälestuste heldimust ja nagu nõrka igatsust täis kutset, mil pole lootust.

Ta nagu meenutaks oma ammukadunud vanemaid. Nii mõtled temast tahtmatult, kuigi tead, et ta on vaid meisterlik imiteerija, kel ei ole tundeid, mis vastaksid hääldatud sõna mõistele. Aga võõralt omandatud sõnas kajab tolle võõra ehtne südamehääl.

Kes oli see, kellelt jako õppis need sõnad? See pidi olema väga kena perekond, kus sügavasti austati ja armastati oma vanemaid.

Kummaline on kuulda neid võõraid õrnusi vana pahura jako suust, kes ei armasta kedagi, kes otse vihkab oma sugulast, kaunist kaeluspapagoid.

Kaunis on ta tõesti. Sale, pika sabaga, üleni roheline, ainult kaela ümber tumelillakas vöönd.

Tore on teda vaadata, kui ta laskub oma rohelusega roosakirjalisele valgele laudlinale, et maitsta neid roogi, mida sööb inimene.

Tema ei ole nii nõudlik kui jako. Ta nokib siit-sealt ja otsustab siis, et taldrikuist omal käel otsimine ei ole siiski õige toitmisviis. Seepärast astub ta julgesti inimese käele ja hakkab kärmesti mööda käsivart üles sammuma, abistades ennast seejuures nokaga.

Varsti on ta õlal. Ja siis upitab ta ennast ettepoole ja püüab õngitseda inimese suust. Kui suu jääb kõigist ta püüdlustest hoolimata küündimatuks, siis haarab ta tigedasti kõrvalestast kinni ja sikutab ning tapleb, aga seda juba papagoi-keeles.

Kui suu seepeale tema poole pöördub, siis võtab ta sealt ettevaatlikult ja õrnalt, haiget tegemata, ning peab ühes inimesega oma söömaaega.

Ja kui nälg on kustutatud, siis kaob ta läbi avatud uste magamistuppa. Seal läheb kohe hirmsaks, valusasti kõrvu lõikavaks kriiskamiseks.

Miks ta nüüd nii metsikult karjub? See on ta suur armastuslaul. Ta seisab peegli ees ja näeb oma üksinduse igatsuses mitte ennast, vaid armastatut, kelle järele ta nii väga ihaleb. Ta püüab selle juure ja tunneb oma nokka puutuvat teise noka külge, toksides tõeliselt vastu petlikku peegliklaasi.

Ta mõtleb, et ta suudleb, nagu seda paljud linnud armastades tõesti teevad, pannes nokad vastamisi. Ja

ta laulab oma kauneimat laulu, mis on hirmuäratavaim ja mida inimene ei suuda kuigi kaua taluda.

Ilusate lindude laul on kole, sest arukas loodus on oma hüvede jagamisel küllaltki õiglane. Sellest saame aru ja mõistame väga hästi, miks kaunis naine on sageli kõle, kuna aga iluduseta naist ehib ta hingelisuse meeldiv sarm.

Aga miks on eranditult kehvad laulumehed kõik need, ka välimuselt inetud linnud, kes on võimelised rääkima õppima? Kas rääkimine eeldab keele niisugust konstruktsiooni, mis on loodud kraaksumiseks?

Seal ta kriiskab, see jumalik lind, lauldes oma õrnimat serenaadi. Seal on üksiku olendi liigutav illusioon armastatuga kohtumisest. Ja selles armastuses on mitu armastust, kõik need, mis tal paratamatult on puudunud. Seal on ka ema armastus.

Kui te suuri vaevu saate ta sealt minema, siis näete, et peegel on täis toidulima, mis ta oma noka vahelt on ulatanud mitte ainult oma armastatule, vaid ka oma poegadele, keda ta nii väga tahaks evida ja toita.

Aga nüüd on ta vangistatud jälle puuri, sest inimene ei taha ta armastuslaulu kuulda. Ainult lastele teeb see nalja. Nemad näitavad talle ikka ja jälle salaja läbi puuritraatide taskupeeglit ja on üpris õnnelikud, nähes teda väga rahutuks muutuvat, hetke peeglit silmitsevat ja siis ütlevat:

„Oi-oi! Papagoi!"

Ja siis algab linnu õnnelik kriiskamine, mis lõpeb perenaise õnnetu kriiskamisega, millega ta lapsed puuri juurest eemale käsutab.

Kiri teadmatusse

Ma pean sulle kirjutama. Sina neid kirju kunagi kätte ei saa. Aga sinule kirjutades ma kergendan oma südant. See annab mulle illusiooni, nagu oleks meie vahel side, mida tõeliselt pole ja mis ongi hirmsaim.

Kui ma sulle kirjutan, siis ei ole ma enam üksi. Sa ei tea, kui raske on olla üksi. Sul on kindlasti raskem kui mul, aga sina ei ole nii üksik kui mina.

Aga ma ei raatsi loobuda oma piinavast üksindusest. Ma ei otsi kellegi seltsi. Ma ei tõsta oma jalga tuttavate juure, keda me kahekesi sageli külastasime. Nende juures paistaks sinu puudumine mulle eriti silma. Ma ei taha, et minu valu juures oleks nii palju tunnistajaid.

Oma südame põhjas olen veidi ülekohtune kõigi nende vastu, kes ei ole õnnetud, sest nad tõstavad minus esile küsimuse, miks just meie elu pidi lõhutama.

Nii küsin ma, kuigi tean, et väga palju on neid, kes jagavad minu ja sinu saatust.

Ma ei vaata nüüd enam peeglisse, aga kaastunne, mis paistab tuttavate silmist, kui nad minule vaatavad, reedab mulle, mis välimus mul on.

Nad soovitavad mulle meelt lahutada. Minule aga tundub igasugune meelelahutus süüteona, sest sellega ma põgeneksin sinu eest, mõtete ja mälestuste eest, milledega sa tuled minu juure.

Meie vahel saab olla ainult mõtteside. Kui sina minule mõtled, siis tunneb seda mu süda. Tunded, mida sina sealt otsatust kaugusest oma mõttesignaaliga minus esile kutsud, on mulle kallid, kuigi need on täis valu.

Kui ma oskaksin dešifreerida oma südamevalu, siis oleksid mulle kõik su mõtted teada.

Ma istun kodus ja olen alati ootel. Valu tuleb mu südamesse, aga sa ise ei tule. Kui mul väga raske hakkab, siis kõnelen ma sinuga, sest kirjutamine sulle ei ole muud kui sulle jutustamine. Mul on sinule palju rääkida.

Vana Anna elab ikka minu juures. Kas sa tead, millega ta kord hakkama sai?

Nägin unes, et tulid koju. Unes teostus see, mida karm tõelisus ei luba. Kuulsin koputust uksele, teadsin, et oled sina, — ja ärkasin.

Ärgates olen sageli kartnud, et kõik oli vaid unenägu. Aga seekord jatkus unenägu ka mu ärkvel olles. Oli alles kell kolm öösel, kuid Anna oli üles tõusnud. Muidugi võis ta ärgata ainult sinu koputuse peale ja tõusta selleks, et sulle ust avada.

Läksin vaatama.

Vana Anna sõtkus köögis tainast sellest natukesest, mis meil veel oli nisupüüli. Olime seda hoidnud ja polnud raatsinud tarvitada, mõteldes, et seda läheb vaja siis, kui tuleb päev, mis on väärt, et seda pühitseda.

„Anna, mis sa teed?" hüüdsin ukselt, kus seisin.

„Mulle ilmutati, et ta tuleb täna koju," vastas Anna.

Olime näinud üht ja sedasama unenägu.

Ta küpsetas kringli.

See läks kuivaks, aga meie suust see alla ei läinud, sest sina ei tulnud.

Nüüd on sul veidi aimu sellest, kuidas ma elan. Kui mina ja Anna tundume sulle imelikena, siis on ootus meid niisuguseiks teinud. Sinuta me peame elult välja petma õnne varju.

Kirjad, mis sulle kirjutan, annan Anna kätte ja käsin ära viia.

„Ega sa unustanud? Vaata, et sa kirja oma kotti ei jätnud?" kõnelen talle hiljem.

„Ei jätnud," vastab Anna. „Läks ilusasti teele."

„Kuule! Ega sa mind peta?" usutlen teda tõsiselt.

„Kirjad ei lähe ju sinna, kus tema on. Mis kasu on sellest, et sa lasksid ta kirjakasti?"

„Sinna ma ei lasknud. On teisi teid, kuidas talle läkitada," vastab Anna.

„Tunnista üles!" ütlen mina. „Sa peitsid selle kirstu põhja, et anda need kõik korraga talle lugeda, kui ta tagasi tuleb?"

„Saatsin teele," vastab Anna.

„Aga kuidas?"

„See on minu asi," ütleb Anna. „Peale postiljonide on tuuled ja linnud ning tuhat muud vaimu, keda ei pea mingisugused piirid. Kirjuta aga talle edasi, küll mina ära saadan."

Nõnda ma siis kirjutan sulle üsna sageli. Ja nõnda ei ole ma päris sinuta. Oled, kus sa oled, aga meie vahel on side. Mul on kergem, kui saan sulle endast jutustada.

Tule minu juure elama

1.

Igivana kuu paistab sügavast öõst mu pimedasse linnakorterisse. Ta valgus on nii kiretu ja ebamaine nagu miski, mis elab pärast oma surma.

Ma ei tööta, kuid ma istun oma kirjutuslaua taga. Ma olen valvel ja mõtlen sinule. Sina ei saa enam minule mõtelda.

Kahekesi me pilkasime ja naersime neid, kes usuvad vaime. Mis pean tegema nüüd mina üksinda? Kas pilkama iseennast? Ilma usuta vaimudesse ma tundun endale praegu julmana. Sellega ma nagu nõutaksin sulle veelkordset surma.

Mul on tunne, nagu naeraksid sa praegu mind mu nõrkuse pärast. Sinul jatkus mehisust jääda surmahädaski selleks, kes sa olid.

Mina aga muutun ebausklikuks parima tervise juures.

Kahe aasta jooksul nägin ma su ihu aeglast kadumist. Su vaimu surma ma ei ole näinud. Ta ei kahanenud ega jäänud põduraks. Ihu hääbudes pildus vaim oma tarvitamata huumori ja vaimukuse tagavara üle parda — otse surmale näkku. Ta tegi seda üleolevalt ja jõulisena.

Kuhu ta läks ise sel talvisel varahommikul, mil vabrikute torud pahisesid pimeduses oma esimese kutse töölistele ilmuda masinate juure? Tehaste tööle hakates sinu südamemasin jäi seisma.

Kuhu sa läksid siis, vaim?

2.

Kui olin öösiti haiglas sulle seltsiks, sa ütlesid: „Tahaksin veel sinuga nii palju rääkida, aga ma ei suuda."

Oled sa nüüd end välja puhanud?

Ma vestan neid mahedaid mälestusjutte, mis meil kõnelemata jäid. Sina enam kõnelda ei saa, sa kuula.

Me istusime kahekesi triiphoone laval õlgmatil. Sina olid tol ajal täis müstilisi tunge ja maalisid midagi muinasjutulist. Mina olin väike ja tahtsin viibida alati sinuga.

Näppisin kitarri keeli, püüdsin tuua sealt välja võlulugusid. Aga et ma olen ebamusikaalne, siis polnud mul mingit edu. See oli vilets tiristamine.

Õnneks olid sina muusika suhtes niisugune nagu minagi. „Mängi, mängi!" ütlesid sa, „mul on tore tuju maalida, kui sa mängid."

Sellest meelitatuna ma tiristasin nii, et sõrmed läksid vesivilli. Tahtsin aidata kaasa sinu töö õnnestumiseks.

Kus on nüüd minu mäng ja sinu töö?

Minu mäng kadus sinna, kuhu jäi meie romantiline noorusaeg. Sinu töö on tehtud.

Nüüd töötan mina.

Tee nüüd sina mulle muusikat, nagu see on võimalik!

Sul ei ole kitarri? Kuid sul on vahendeid mulle meeleolu loomiseks. Sul on sajuste ööde veetorude laulud. Sul on tormiööde korstnalõõride kaebed. Sul on vaikuse helid.

Mul on hea siis töötada, kui sa mängid.

3.

Meie ema oli töökas. Isa abistamise ettekäändel rakendas ta mind üsna noorena vahetevahel teenima. Nõnda juhtus, et väikemehena omasin kuldraha. Hiljem ei ole mul seda kunagi olnud.

Münt oli ema käes hoiul.

Sina olid siis juba mitmendat aastat linnas. Töötasid ateljees kunstiõpilasena. Sa pääsid sinna seetõttu, et ema ei teadnud, mis on kunst. Ta arvas, et sa saad sellega ameti ja leivateenistuse.

Hiljem ta taipas, et kunst on see, mis toidab vaimu, aga kõhu jätab nälga. Ta hakkas siis muret tundma, sest ei olnud nähagi seda aega, millal sina saad järjele.

Tema aga seda aina taotleski.

Sa nõudsid jälle raha, vajasid seal linnas õlivärve. Ema mureliku suu kaudu sain sellest kuulda ja andsin ära oma kuldraha — sinu jaoks.

Sellest ärakinkimisest ma tunnen ennast veel praegugi rikkana.

Suveks sa tulid värvikastiga maale. Kus selle kasti otsad praegu on, kes seda teab. Kuid ta värvide lõhn on mu mälus tallel.

Kui sa läksid maalima põllumäele, kus oli veskivare, või metsasoppi, kus elas oma elu vana lagunev

küün, — mina olin kaasas. Lamasin su läheduses ja mõtlesin, mis mul tol ajal mõtelda oli. Mul oli hea sinuga viibida.

Nüüd elan ma seda aega, mis on pärast sind.

Vahel ma kohkun ja küsin endalt etteheitega: kas mul on pärast sinu surma õigust olla nii rahulik ja nii õnnelik, nagu ma seda olen öösel oma loominguga?

Aga ma tean: mul on sellepärast nii hea töötada, et sina viibid minuga.

4.

Istusin klassis.

Vahtides suurte heasüdamlike silmadega üle oma kõhukumerusel säravate nööpide ja kuldraamisega näpitsprillide, kõneles venelasest õpetaja heldinud häälel jumaldavalt Puškinist ja ta Tatjanast.

Minu pingikaaslane neelas ahnelt kavala allavaatega lauasahtlis avali olevat põnevusromaani. Mina piilusin ootuspinevuses klassi koeruspriimuse poole, kes parajasti näis mingit vigurit sepitsevat. Minu ja mõne teise suu oli naeruvinnas, kuigi me ei teadnud, mis tuleb.

Siis avanes klassi uks.

Mind kutsuti välja. Koolimajja oli tulnud teade, et mu ema on surnud. See tegi mind põlvist nõrgaks. Peast nagu juhmiks. Seisin koridoris ega teadnud, mis teha. Viimaks pandi käsi mu õlale ja öeldi:

„Hakake aga siis minema!"

Siis hakkasin minema. Tulin sinu juure. Olles kunstiinimesena öösel töötanud, aelesid sa alles voodis. Sain selle kuidagi ütelnud, mis mul ütelda oli, — pigem hädanäoga kui häälega.

„Siis nüüd see on juhtunud, mida ma ammu salaja kartsin!" ütlesid sina ja pöördusid akna poole. Minul oli kergem vaadata su selga kui su silmi.

Kahekesi läksime surmasõnumiga teiste vendade juure, kes elasid linnas laialipillatult.

Kuuekesi sammusime hanereas linnast välja mööda märtsi lagunevat talvteed isakodu poole. Polnud meid seni veel keegi näinud omavahel niisugustena, nagu nüüd olime: naljata ja naeruta, raske astumise ja ränktõsiste nägudega.

Meie minnes mustendas niiske talveudu taga leinakarva mets, pikalt...

Öösel valvasime kahekesi kojas ema juures. Valusa kahetsusega hinges, et sa polnud malinud ema ta eluajal, uurisid ta surnud näo jooni ja püüdsid neid jäädvustada küünlatule paistel paberile.

Su vaim innustus taas looma seda, kes oli surnud.

Sa mäletad toda ööd?

Nüüd seisan mina sama probleemi ees. Hilisöine kuu paistab mu pimedasse linnakorterisse. Olen valvel ja mõtlen sinule. Kuidas taas luua seda, keda enam ei ole?

5.

Mulle meenuvad su sõnad, mis sa ütlesid haiglas: „Oleks veel palju tööd teha, pea on täis ideesid, kuid..."

Sinu vaimult võeti töötamise võimalus.

Ütle mulle: ons surm külm kohtupristav, kes tõstab vaimu maisest majast lageda taeva alla?

Sul ei ole enam ihu — hinge tuba.

Tule minu juure elama! Võta kaasa oma teostamata jäänud ideed! Tule töötama minu kaudu! Tule rikasta mu huumorit, mida mul pole, ja mu irooniat, mis mul puudub!

Tule naerma surma üle!

SISUKORD